

Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών
Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών
«Σύγχρονες τάσεις στη γλωσσολογία για εκπαιδευτικούς»

Διπλωματική Εργασία
«Δεσμευμένα θέματα της Νέας Ελληνικής: ανάλυση και
διδασκτική πρόταση για την πρωτοβάθμια εκπαίδευση»

Ελευθερία Σταματάκη

Επιβλέπων καθηγητής: Νικόλαος Κουτσούκος

Πάτρα, Μάρτιος 2025

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία του φοιτητή («συγγραφέας/δημιουργός») που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

«Δεσμευμένα θέματα της Νέας Ελληνικής: ανάλυση και
διδασκτική πρόταση για την πρωτοβάθμια εκπαίδευση»

Ελευθερία Σταματάκη

Επιτροπή Επίβλεψης Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπων καθηγητής

Νικόλαος Κουτσούκος

Επίκουρος Καθηγητής, Πανεπιστήμιο
Πατρών

Μέλος ΣΕΠ ΕΑΠ

Συνεπιβλέπων καθηγητής

Χρήστος Βλάχος

Επίκουρος Καθηγητής, Πανεπιστήμιο
Πατρών

Μέλος ΣΕΠ ΕΑΠ

Πάτρα, Μάρτιος 2025

Ευχαριστίες/Αφιέρωση

Ευχαριστώ από καρδιάς τον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Κουτσούκο για την τιμή που μου έκανε να συνεργαστώ μαζί του. Η καθοδήγησή του, οι συμβουλές του, η υποστήριξή του και το διαρκές ενδιαφέρον του σε όλα τα στάδια της εργασίας, στάθηκαν καθοριστικοί παράγοντες για την ολοκλήρωσή της. Επίσης, ευχαριστώ την κ. Ευθυμίου για τις πολύτιμες συμβουλές της. Τέλος, οφείλω ένα μεγάλο ευχαριστώ σε κάθε έναν από τους διδάσκοντες του παρόντος μεταπτυχιακού προγράμματος, για τις γνώσεις και την αγάπη για τη Γλωσσολογία που μου μετέδωσαν.

Περίληψη

Η παρούσα εργασία εστιάζει στη μελέτη των δεσμευμένων θεμάτων της Νέας Ελληνικής, μίας ιδιαίτερης μορφολογικής κατηγορίας που τοποθετείται μεταξύ παραγωγής και σύνθεσης. Αρχικά, εξετάζονται οι μορφολογικές κατηγορίες της Νέας Ελληνικής, ήτοι τα μορφήματα που καταλαμβάνουν τους δύο πόλους του μορφολογικού συνεχούς, καθώς και τα μορφήματα που τοποθετούνται στο ενδιάμεσο του συνεχούς. Στη συνέχεια, στο κύριο μέρος, η εργασία επικεντρώνεται στην περίπτωση των δεσμευμένων θεμάτων. Εξετάζονται τα χαρακτηριστικά που μοιράζονται τα δεσμευμένα θέματα με τα θέματα και τα προσφύματα, ο τρόπος σχηματισμού τους, η ονοματική τους υπόσταση, καθώς και οι διαφορές που παρουσιάζουν σε σχέση με τα κοινά σύνθετα. Έπειτα, εξετάζονται τα σχολικά βιβλία της Νεοελληνικής Γλώσσας, η σχολική Γραμματική και ο Οδηγός προς τους εκπαιδευτικούς, που αφορούν τις τάξεις της Ε' και ΣΤ' Δημοτικού, και εντοπίζονται οι μεταξύ τους αποκλίσεις, καθώς και οι ελλείψεις για τη διδασκαλία των διαδικασιών σχηματισμού λέξεων. Βάσει των παρατηρήσεων που προέκυψαν, σχεδιάστηκαν δραστηριότητες για τις δύο τελευταίες τάξεις της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, που εστιάζουν στη γνωριμία και εξοικείωση των μαθητών με τα δεσμευμένα θέματα.

Λέξεις – Κλειδιά

Δεσμευμένα θέματα, θέματα, μορφολογικό συνεχές, μορφολογικές κατηγορίες, πρωτοβάθμια εκπαίδευση

«Bound stems in Modern Greek: analysis and didactic suggestions in primary education»

Eleftheria Stamataki

Abstract

This study deals with the bound stems in Modern Greek. First, it investigates the morphological categories in Modern Greek, such as the two poles of the morphological continuum and the morphemes placed in between. Then, it presents the special category of bound stems and, in particular, the characteristics that they have similar with stems and affixes, their formation, their nominal nature and their differences with compound words. Moreover, it examines the differences between school language books, school grammar and instructions for the teachers of the last two grades of primary school with regard to the morphological categories. In this context, activities are proposed on the bound stems.

Keywords

Bound stems, stems, morphological continuum, morphological categories, primary education

Περιεχόμενα

Ευχαριστίες/Αφιέρωση.....	iv
Περίληψη.....	v
Abstract.....	vi
Περιεχόμενα	vii
1. Εισαγωγή	1
2. Μορφολογικές κατηγορίες της Νέας Ελληνικής.....	3
2.1 Θέμα	3
2.2 Προσφύματα.....	5
2.3 Ενδιάμεσα στοιχεία	7
2.3.1 Προθέσεις της Αρχαίας Ελληνικής	7
2.3.2 Συμφύματα	9
2.3.3 Αναδυόμενα παραθήματα.....	12
2.3.4 Λεξικά συμφύματα	15
2.3.5 Επιθηματικά στοιχεία	17
3. Δεσμευμένα θέματα.....	20
4. Διδακτικές προτάσεις για την πρωτοβάθμια εκπαίδευση: Ε΄ και ΣΤ΄ Δημοτικού.....	27
4.1 Η διδασκαλία των μορφολογικά περίπλοκων λέξεων στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση	27
4.2 Μορφολογικές κατηγορίες στα εγχειρίδια για τη διδασκαλία της Νεοελληνικής Γλώσσας της Ε΄ και ΣΤ΄ Δημοτικού	31
4.2.1 Τα σχολικά βιβλία	31
4.2.2 Το εγχειρίδιο της Γραμματικής	34
4.2.3 Ο Οδηγός του εκπαιδευτικού	35
4.3 Δραστηριότητες εκμάθησης των δεσμευμένων θεμάτων.....	36
5. Συμπεράσματα.....	43
Βιβλιογραφία	45
Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία	47

1. Εισαγωγή

Βασικό θέμα της παρούσας εργασίας αποτελεί η μορφολογική κατηγορία των δεσμευμένων θεμάτων. Σύμφωνα με τη Ράλλη (2005: 56-57), τα δεσμευμένα θέματα αποτελούν μορφήματα που προέρχονται από την Αρχαία Ελληνική και απαντούν ως δεύτερα συστατικά λέξεων. Βασικό τους χαρακτηριστικό αποτελεί η δεσμευσιμότητά τους, ήτοι η αδυναμία τους να σταθούν ως ανεξάρτητες λέξεις, όταν συνδυαστούν με κάποιο κλιτικό επίθημα.

Τα δεσμευμένα θέματα αποτελούν σημαντικό πεδίο μελέτης, καθώς καταλαμβάνουν ένα μέρος της διαδικασίας σχηματισμού λέξεων της Νέας Ελληνικής. Σύμφωνα με τη Ralli (2008a: 166-169), η δημιουργία λέξεων με δεύτερο συστατικό δεσμευμένο θέμα, εντάσσεται σε μία ιδιαίτερη κατηγορία σύνθεσης που εμφανίζει λιγότερη παραγωγικότητα στη Νέα Ελληνική, συγκριτικά με την κοινή σύνθεση. Και αυτό, όπως υποστηρίζει η Ralli (2008a: 168-169), σχετίζεται με δύο καθοριστικούς παράγοντες. Πρώτον, οι σχηματισμοί με δεσμευμένα θέματα είναι χαρακτηρισμένοι ως προς τη λογιότητα ([+λόγιο]), καθώς η δημιουργία τους απαιτεί κάποιο βαθμό αντίστοιχης γνώσης, που σχετίζεται με διατυπώσεις μορφωμένων ομιλητών. Δεύτερον, η πλειονότητα των δεσμευμένων θεμάτων έχει προκύψει με τις μη προσφυματικές διαδικασίες της μετάπλασης και της ετεροίωσης, που δεν εμφανίζουν υψηλή παραγωγικότητα στη Νέα Ελληνική. Ωστόσο, τα δεσμευμένα θέματα αποτελούν ένα διακριτό τμήμα της σύνθεσης της Νέας Ελληνικής που χαρακτηρίζεται από παραγωγικότητα, στο βαθμό που η παραγωγικότητα δεν αναφέρεται με απόλυτους όρους, αλλά χαρακτηρίζεται με όρους διαβάθμισης, από την πιο παραγωγική στη λιγότερη παραγωγική διαδικασία (Bauer 1998: 417).

Η παρούσα μελέτη, μέσα από την παρουσίαση των δεσμευμένων θεμάτων, ως ιδιαίτερη περίπτωση σύνθετων σχηματισμών, και την εξέταση των μη απλών λεξικών μονάδων στις τελευταίες τάξεις της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, ικανοποιεί μία σειρά από στόχους. Πρώτα από όλα, επιδιώκει τη γνωριμία των εκπαιδευτικών με τη φύση των δεσμευμένων θεμάτων. Παράλληλα, στοχεύει στην εξοικείωσή τους με ασκήσεις που ακολουθούν τους επιμέρους στόχους του Προγράμματος Σπουδών σχετικά με τα δεσμευμένα θέματα, και εναρμονίζονται με τις Οδηγίες για τη διδασκαλία του γλωσσικού μαθήματος σχετικά με τη χρήση σύγχρονης ορολογίας. Με τη σειρά τους οι μαθητές, μέσα από τη προσέγγιση των εκπαιδευτικών, μπορούν να έρθουν σε επαφή με

δραστηριότητες που περιλαμβάνουν, πέρα από την απλή γνωριμία με τα δεσμευμένα θέματα, τη μορφηματική ανάλυση και τη σημασιολογική κατάκτησή τους.

Η εργασία έχει την ακόλουθη δομή: Η πρώτη ενότητα καταλαμβάνεται από την εισαγωγή, στην οποία γίνεται αναφορά στο θέμα, τους στόχους και τη διάρθρωση της εργασίας. Ακολουθεί το δεύτερο μέρος, που περιλαμβάνει τρεις ενότητες. Αρχικά, εξετάζει τις μορφολογικές κατηγορίες της Νέας Ελληνικής, αναλύοντας τα θέματα και τα προσφύματα, δηλαδή τους δύο πόλους του μορφολογικού συνεχούς. Στη συνέχεια, η εργασία περνά στη διερεύνηση των στοιχείων που τοποθετούνται μεταξύ των δύο πόλων. Στο πλαίσιο αυτό, μελετώνται οι προθέσεις της Αρχαίας Ελληνικής, τα συμφύματα (Γιαννουλοπούλου 2000), τα αναδύόμενα παραθήματα (Γιαννουλοπούλου 2003), τα λεξικά συμφύματα (Μπαμπινιώτης 2019) και τα επιθηματικά στοιχεία (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη 1986). Στο τρίτο μέρος, η εργασία επικεντρώνεται στη μελέτη των δεσμευμένων θεμάτων (Ράλλη 2005), μίας ιδιαίτερης περίπτωσης μορφημάτων, τοποθετημένων, επίσης, στο ενδιάμεσο του μορφολογικού συνεχούς. Εκεί αναλύονται οι ομοιότητες που εμφανίζουν τα δεσμευμένα θέματα με τις δύο μορφολογικές κατηγορίες των θεμάτων και των προσφύματων, εξετάζεται ο τρόπος σχηματισμού τους, η γραμματική τους υπόσταση, καθώς και οι περιορισμοί που εμφανίζουν συγκριτικά με τα κοινά σύνθετα. Το τέταρτο μέρος, που αφορά τις διδακτικές προτάσεις για την πρωτοβάθμια εκπαίδευση, διαρθρώνεται σε τρεις ενότητες. Η πρώτη ενότητα αναφέρεται στις μελέτες γύρω από τη διδασκαλία των μορφολογικά περίπλοκων λέξεων στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Η δεύτερη ενότητα διερευνά την αποτύπωση των μορφολογικών φαινομένων στα σχολικά βιβλία της Νεοελληνικής Γλώσσας, το εγχειρίδιο της Γραμματικής (Φιλιππάκη-Warburton, Γεωργιαφέντης, Κοτζόγλου & Λουκά χ.χ.) και τον Οδηγό του εκπαιδευτικού για τη διδασκαλία των γλωσσικών μαθημάτων των τάξεων της Ε' και ΣΤ' Δημοτικού. Η τρίτη ενότητα περιλαμβάνει δραστηριότητες δεσμευμένων θεμάτων. Τέλος, η εργασία ολοκληρώνεται με τα συμπεράσματα, στα οποία κατέληξε η παρούσα μελέτη.

2. Μορφολογικές κατηγορίες της Νέας Ελληνικής

Τα μορφήματα της Νέας Ελληνικής διακρίνονται σε ελεύθερα και δεσμευμένα, βάσει της δυνατότητας τους να απαντούν ανεξάρτητα σε προτάσεις ή δεσμευμένα μέσα σε λέξεις (Ράλλη 2005: 40). Στην παρούσα ενότητα θα αναλυθούν τα δεσμευμένα μορφήματα, δηλαδή οι μορφολογικές κατηγορίες που καταλαμβάνουν τους πόλους του μορφολογικού συνεχούς, και τα ενδιάμεσα στοιχεία, ώστε να καταδειχτούν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους.

2.1 Θέμα

Τα θέματα της Νέας Ελληνικής ανήκουν στην κατηγορία των δεσμευμένων μορφημάτων, δηλαδή πρόκειται για μορφήματα που απαντούν σε συνδυασμό με άλλα μορφήματα, εντός των λεξικών μονάδων (Ράλλη 2005: 40). Βασικό χαρακτηριστικό των θεμάτων αποτελεί το σημασιολογικό τους φορτίο, που έγκειται στην αυξημένη σημασιολογική πληροφορία που περιέχουν (Bauer 1998: 407, 420). Γι' αυτόν τον λόγο, ονομάζονται και λεξικά μορφήματα, χαρακτηρισμός που δηλώνει τη λεξική σημασία που εκφράζουν (Ευθυμίου & Θωμαδάκη 2022: 153). Βάσει των παραπάνω στοιχείων, η Ράλλη (2005: 61, 316) τοποθετεί τα θέματα στον ένα πόλο του μορφολογικού συνεχούς, δηλώνοντας, με αυτόν τον τρόπο, ότι το ένα άκρο καταλαμβάνεται από δεσμευμένα μορφήματα που είναι λεξικά και, συνεπώς, φέρουν τη μέγιστη σημασία.

Σύμφωνα με τη Ράλλη (2005: 23-24, 41), ο σχηματισμός των λέξεων πραγματοποιείται με τη χρήση θεμάτων που φέρουν τον σημασιολογικό πυρήνα των λέξεων. Αναλυτικότερα, η Ράλλη (2005: 23-24), η οποία ταυτίζει την έννοια του θέματος με αυτήν της βάσης στη μορφολογική της ανάλυση, προχωρά στο διαχωρισμό της έννοιας του θέματος από την έννοια της ρίζας, προσδίδοντας στην τελευταία, διαχρονική και ετυμολογική αξία. Θεωρεί, δηλαδή, ότι το θέμα και η βάση, χρησιμοποιούνται σε μία συγχρονική εξέταση σχηματισμού λέξεων, ενώ η ρίζα, μπορεί να σταθεί αποκλειστικά σε μία διαχρονική εξέταση, στο πλαίσιο του εντοπισμού του αρχικού πυρήνα της λέξης που αφορά το «έτυμον» (Ράλλη 2005: 23-24). Προς επίρρωση των λεγομένων της, η Ράλλη (2005: 41, 233) αναφέρει τις περιπτώσεις, στις οποίες, κατά τον συνδυασμό ρίζας και θεματικού φωνήεντος, προέκυπτε το θέμα στην κλασική εποχή, π.χ. *λύ-ο-μεν*, όπου τα τεμάχια *λυ-* αποτελούν τη ρίζα, το *-ο-* το θεματικό φωνήεν και το *λύο-* το θέμα της λέξης *λύομεν*. Βάσει αυτού, ο διαχωρισμός ρίζας και θέματος, δεν ευσταθεί στη Νέα Ελληνική,

καθώς δεν υφίσταται θεματικό φωνήεν που να συμμετέχει συγχρονικά στον σχηματισμό θεμάτων. Επομένως, κατά τη Ράλλη (2005: 41), το θέμα λαμβάνεται ως βάση σχηματισμού λέξεων, το οποίο ενδέχεται σε κάποιες περιπτώσεις να ταυτίζεται με τη ρίζα.

Ο Μπαμπινιώτης (2019: 277) αναφέρει τη ρίζα ως τον βασικό πυρήνα σχηματισμού λέξεων, η οποία μπορεί να περιβάλλεται από άλλα σχηματιστικά στοιχεία, τα παραγωγικά προθήματα και τα επιθήματα, χωρίς ωστόσο να είναι απαραίτητο. Η ρίζα και τα προσφύματα συνιστούν το θέμα της λέξης. Οι Ευθυμίου και Θωμαδάκη (2022: 156) υιοθετούν παρόμοια άποψη, θεωρώντας ότι το θέμα μπορεί να αποτελείται από τη ρίζα και τα παραγωγικά προσφύματα, ενώ η ρίζα δεν μπορεί να αναλυθεί σε περαιτέρω μορφήματα, π.χ. το *οπλ-* αποτελεί τη ρίζα, ενώ το *οπλιζ-* συνιστά το θέμα της λέξης *οπλιζ(ω)*. Οι Ευθυμίου και Θωμαδάκη (2022: 157) αναφέρονται και στη βάση, ως το τμήμα της λέξης, το οποίο συνδυάζεται με παραγωγικό ή κλιτικό μόρφημα, π.χ. το *οπλ-* και το *οπλιζ-* μπορούν να αποτελέσουν βάσεις της λέξης *οπλ-ιζ(ω)*, και καταλήγουν στο ότι η ρίζα ενδέχεται να ταυτίζεται με τη βάση ή το θέμα. Τέλος, ο Τριανταφυλλίδης (2002: 107) ταυτίζει την έννοια της ρίζας με αυτήν του θέματος, εννοώντας ότι πρόκειται για βάσεις χωρίς σχηματιστικά στοιχεία, στις οποίες, όταν προστεθεί κάποιο κλιτικό επίθημα, δημιουργείται αυτό που ονομάζει «ριζική λέξη».

Σχετικά με τις πληροφορίες που φέρει το θέμα, εκτός από το χαρακτηριστικό της «σημασιολογικής πυκνότητας» (Bauer 1998: 407), είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι στα ονοματικά θέματα υπάρχει εγγενώς και η πληροφορία του γένους (Ράλλη 2005: 115). Αυτό το χαρακτηριστικό διαφαίνεται από το γεγονός, ότι υπάρχουν δάνειες λέξεις στη Νέα Ελληνική που δεν έχουν τη δυνατότητα συμμετοχής στην παραγωγική και κλιτική μορφολογία, ωστόσο φέρουν μία συγκεκριμένη τιμή για το γένος, π.χ. η λέξη *φιλμ*, της οποίας τα όρια ταυτίζονται με αυτά του θέματος, είναι ουδετέρου γένους (Ράλλη 2005: 116). Ακόμη, το θέμα φέρει εγγενώς πληροφορίες που αφορούν τη λεξική κατηγορία, που μπορεί να ερμηνευτεί από το γεγονός ότι υπάρχουν λέξεις, όπως τα ουσιαστικά και τα επίθετα, που μοιράζονται κοινές καταλήξεις, αλλά φέρουν διαφορετική γραμματική κατηγορία. Συνεπώς, το χαρακτηριστικό αυτό δεν μπορεί να αποδοθεί στο κλιτικό επίθημα, αλλά στο θέμα, π.χ. το ουσιαστικό *άνθρωπ(ος)* και το επίθετο *καλ(ός)* ανήκουν στην ίδια (πρώτη) κλιτική τάξη (Ralli 2000: 211-212). Επιπλέον, σύμφωνα με τη Ralli (2000: 204-205, 213), το θέμα φέρει πληροφορίες για την κλιτική τάξη, οι οποίες εναρμονίζονται με τις πληροφορίες του κλιτικού επιθήματος, ώστε να προκύψει μία ορθά

σχηματισμένη λέξη, π.χ. η λέξη *παπά(ς)*, εμφανίζει αλλομορφική ποικιλία, παρουσιάζοντας δύο θέματα *παπα-* και *παπαδ-*, και βάσει αυτού του χαρακτηριστικού εντάσσεται στη δεύτερη κλιτική τάξη (Ράλλη 2005: 118-120).

Ακόμη, σχετικά με το θέμα, θα πρέπει να αναφερθούν και οι διαφορετικές παραλλαγές με τις οποίες αυτό εμφανίζεται, οι περιπτώσεις, δηλαδή, «μορφολογικής αλλομορφίας» (Ράλλη 2005: 67). Με άλλα λόγια, υπάρχει η δυνατότητα το θέμα να παρουσιάζει διαφορετικές μορφές, ανάλογα με το γραμματικό περιβάλλον στο οποίο εμφανίζεται.¹ Στις παραλλαγές του θέματος, παίζουν ρόλο ο αριθμός και η πτώση της λέξης, π.χ. *σώμα* (στον ενικό) και *σώματ(α)* (στον πληθυντικό), πρόκειται, δηλαδή, για δύο αλλόμορφα, που διαφέρουν ως προς το φώνημα /t/, το οποίο έχει εμφανιστεί λόγω του πληθυντικού αριθμού, και βρίσκεται ανάμεσα στο θέμα και το ληκτικό τεμάχιο. Επιπλέον, τα αλλόμορφα του ίδιου θέματος, εμφανίζουν σχέσεις συμπληρωματικής κατανομής, με κάποιες περιπτώσεις, στις οποίες μπορεί να εμφανιστούν ως ελεύθερες παραλλαγές, π.χ. *αγαπούσ(α)/αγάπαγ(α)* (Ράλλη 2005: 69-70).

2.2 Προσφύματα

Τα προσφύματα ανήκουν στα δεσμευμένα μορφήματα που τοποθετούνται στο άλλο άκρο του μορφολογικού συνεχούς, σε αντιδιαστολή με το θέμα, λόγω του περιορισμένου σημασιολογικού φορτίου που περιέχουν (Bauer 1998: 420). Διακρίνονται σε προθήματα και επιθήματα, ανάλογα με τη θέση που έχουν ως προς το θέμα,² και καταλαμβάνουν το μεγαλύτερο μέρος αυτής της μορφολογικής κατηγορίας, εντός της οποίας εμφανίζονται και κάποιες ιδιαίτερες περιπτώσεις προσφυσμάτων (Ράλλη 2005: 41, 61-65). Μία άλλη κατηγοριοποίηση των προσφυσμάτων, αφορά τη λειτουργία που επιτελούν, αν δηλαδή κατά τον συνδυασμό τους με μία βάση προκύπτει μία καινούργια λέξη, τότε τα μορφήματα ονομάζονται παραγωγικά, ενώ, αν κατά τον συνδυασμό τους με μία βάση, εκφράζονται γραμματικές κατηγορίες, όπως πτώση, γένος, αριθμός, τότε τα μορφήματα ονομάζονται κλιτικά (Ευθυμίου & Θωμαδάκη 2022: 155-156). Χαρακτηριστικό της Νέας Ελληνικής αποτελεί το γεγονός ότι εμφανίζει μόνο παραγωγικά προθήματα, εν αντιθέσει με την Αρχαία Ελληνική, στην οποία εμφανιζόταν και το κλιτικό πρόθημα της αύξης,

¹ Δεν αναφέρουμε τις περιπτώσεις αλλομορφίας λόγω επίδρασης του φωνολογικού περιβάλλοντος, καθώς δεν αποτελούν περιπτώσεις «καθαρής αλλομορφίας» (Ράλλη 2005: 65-67).

² Ο Μπαμπινιώτης (2019: 277) ονομάζει τα προθήματα και τα επιθήματα, και ως *προθέματα* και *επιθέματα* αντίστοιχα, ανάλογα με τη θέση που έχουν ως προς τη ρίζα.

το οποίο συνδεόταν με την έκφραση του χρόνου και, επομένως, την κλιτική μορφολογία (Μπαμπινιώτης 1972·Kaisse 1982·Ralli 1988 στο Ράλλη 2005: 45-46).

Αναφορικά με τα παραγωγικά προθήματα, αυτά φαίνεται να τροποποιούν τη σημασία που φέρει το θέμα, τροποποίηση που συμβαίνει χάρη στον συνδυασμό της σημασίας του θέματος με τη σημασία που φέρουν τα ίδια, π.χ. *βλέπ(ω) > επι-βλέπ(ω)*, *γράφ(ω) > ανα-γράφ(ω)* (Ξυδόπουλος 2008: 178). Τα παραγωγικά επιθήματα, από την άλλη, τροποποιούν, σε πολλές περιπτώσεις, τη γραμματική κατηγορία των βάσεων με τις οποίες συνδυάζονται, π.χ. *αγορ(ά) > αγορ-άζ(ω)*, όπως επίσης, επιφέρουν αλλαγή και στην κλιτική τάξη και το γένος, π.χ. *άνθρωπ(ος) > ανθρωπ-ότητα* (Ξυδόπουλος 2008: 178-188). Ωστόσο, υπάρχουν και περιπτώσεις επιθηματοποίησης, στις οποίες παρατηρείται και αλλαγή της σημασίας του θέματος στην παραγόμενη λέξη. Ειδικότερα, σημασιολογικές μεταβολές παρατηρούνται σε περιπτώσεις επιθηματοποίησης με τη χρήση μεγεθυντικών, π.χ. *άντρα(ς) > άντρ-ακλα(ς)*, υποκοριστικών, π.χ. *άγγελ(ος) > αγγελ-ούδι*, εθνικών/πατριδωνυμικών, π.χ. *Ζάκυνθ(ος) > Ζακυνθ-ιν(ός)*, επαγγελματικών, π.χ. *γάλα > γαλατ-ά(ς)* και θηλυκών επαγγελματικών επιθημάτων, π.χ. *δικηγόρ(ος) > δικηγορ-ίν(α)* (Ξυδόπουλος 2008: 178, 184).

Γενικότερα, τα παραγωγικά προσφύματα επιλέγουν συγκεκριμένες γραμματικές κατηγορίες βάσεων, π.χ. το πρόσφυμα *-μος* φέρει την ονοματική κατηγορία και προσκολλάται σε ρηματικές βάσεις, όπως η παράγωγη λέξη *χα-μ(ός)* που προκύπτει από το αλλόμορφο *χα-* του ρήματος *χάν(ω)*. Πρόκειται για έναν συντακτικό περιορισμό που εντάσσεται στους περιορισμούς που αφορούν γενικότερα τα παραγωγικά προσφύματα (Ράλλη 2005: 154-156). Σύμφωνα με τη Ράλλη (2005: 155), τα παραγωγικά προσφύματα εμφανίζουν, μεταξύ άλλων, και περιορισμούς που σχετίζονται με τα διακριτικά χαρακτηριστικά των θεμάτων με τα οποία συνδυάζονται, π.χ. με το επίθημα *-ας* σχηματίζονται επαγγελματικά ουσιαστικά, αποκλειστικά μέσα από τον συνδυασμό με βάσεις μη τουρκικής προέλευσης, π.χ. *κασταν-ά(ς)*. Επιπλέον, περιορισμοί τίθενται και από το ίδιο το γλωσσικό σύστημα, που εμποδίζει τον σχηματισμό λέξεων, των οποίων η σημασία και το θέμα, περιέχεται ήδη σε άλλες λέξεις, π.χ. η ύπαρξη της λέξης *μάγειρ-α(ς)*, εμποδίζει τον σχηματισμό της λέξης **μαγειρευτής* (Ράλλη 2005: 155-156).

Βάσει των παραπάνω περιορισμών, διαφαίνεται ότι οι παραγωγικές διαδικασίες είναι λιγότερο παραγωγικές σε σχέση με τις κλιτικές, στις οποίες δεν υπάρχει αυτό το πλήθος φραγμών (Ράλλη 2005: 96). Στο πλαίσιο αυτό, διαφορά, επίσης, εντοπίζεται στο γεγονός

ότι τα παραγωγικά προσφύματα τοποθετούνται πιο κοντά στο θέμα, σε σχέση με τα κλιτικά, καθώς τα τελευταία αποτελούν τα ληκτικά τεμάχια της λέξης (Ράλλη 2005: 158). Τέλος, τα παραγωγικά επιθήματα παρουσιάζουν περισσότερες πιθανότητες συνεμφάνισης με άλλα παραγωγικά επιθήματα, π.χ. *[[[νοστιμ]-ούλ]-ικ]/(ος)*. Με άλλα λόγια, τα παραγωγικά επιθήματα που ακολουθούν επιθηματοποιημένες βάσεις είναι περισσότερα, από τα αντίστοιχα κλιτικά επιθήματα, στα οποία μπορεί να εμφανιστεί κάποιο μόρφημα που εκφράζει την όψη, π.χ. *γράφ-ψ-αμε* (Ράλλη 2005: 158-159).

2.3 Ενδιάμεσα στοιχεία

Αφού προηγήθηκε η εξέταση των δύο πόλων του μορφολογικού συνεχούς, των θεμάτων και των προσφυμάτων, ήτοι των μορφημάτων με το μεγαλύτερο και το μικρότερο σημασιολογικό φορτίο αντίστοιχα (Bauer 1998: 407, 420), σειρά έχει η μελέτη των ενδιάμεσων στοιχείων (Ράλλη 2005: 316-317). Αυτά αφορούν μορφήματα που άλλοτε τοποθετούνται από τους μελετητές πλησιέστερα στη σύνθεση, δίνοντάς τους θεματική υπόσταση, και άλλοτε θεωρούνται πλησιέστερα στην παραγωγή, αποκτώντας, δηλαδή, προσφυματικό χαρακτήρα. Ακολουθούν περιπτώσεις μορφημάτων που έχουν απασχολήσει τους μελετητές για τη θέση τους εντός του μορφολογικού συνεχούς, για την ένταξή τους ή όχι σε μία ενιαία κατηγορία στοιχείων, αλλά και για την ονομασία τους.

2.3.1 Προθέσεις της Αρχαίας Ελληνικής

Οι προθέσεις που προέρχονται από την Αρχαία Ελληνική, αποτελούν μέρος της προσφυματικής παραγωγής της Νέας Ελληνικής, και συγκεκριμένα της προθηματοποίησης (Ξυδόπουλος 2008: 179). Σύμφωνα με τους Holton, Mackridge και Φιλιππάκη-Warburton (2022: 183), τα προθετικά προθήματα της Αρχαίας Ελληνικής που απαντούν στη Νέα Ελληνική και εμφανίζουν παραγωγικότητα είναι τα *ανα-*, *αντι-*, *απο-*, *δια-*, *εκ-*, *επανα-*, *κατα-*, *μετα-*, *παρα-*, *προ-*, *συν-*, *υπερ-*, *υπο-*. Τα προθήματα αυτά λειτουργούν ως προρρηματικά στοιχεία, καθώς σε συνδυασμό με ρήματα της Νέας Ελληνικής, σχηματίζουν νέα λεξήματα με πλήθος σημασιών, διαφορετικών από τη σημασία της αρχικής ρηματικής βάσης, π.χ. *βάλλ(ω) > αμφι-βάλλ(ω)*, *συν-βάλλ(ω)*, *δια-βάλλ(ω)* (Μπαμπινιώτης 2019: 282). Ακόμη, υπάρχει η δυνατότητα να εμφανιστούν περισσότερες από μία προθέσεις σε προρρηματική θέση, αυξάνοντας με αυτόν τον τρόπο τη σημασία του νέου σχηματισμού, π.χ. *προ-κατα-βάλλ(ω)* (Μπαμπινιώτης 2019: 283).

Σύμφωνα με τον Μπαμπινιώτη (2019: 287, 295-296), οι παραγωγικοί σχηματισμοί δεν περιορίζονται στα ρήματα, αλλά επεκτείνονται στα ουσιαστικά και στα επίθετα, απαντούν, επομένως, μεταρρηματικά ουσιαστικά, π.χ. *ανα-βάλλ(ω) > ανα-βολ(ή)*, μεταρρηματικά επίθετα, π.χ. *ανα-βάλλ(ω) > ανα-βλητικ(ός)* και μετονοματικά επίθετα, π.χ. *εισ-αγωγ(ή) > εισ-αγώγιμ(ος)*.

Σύμφωνα με τη Ralli (2002, 2004 στο Ράλλη 2005: 42), οι προθέσεις που προέρχονται από την Αρχαία Ελληνική, συμπεριφέρονται συγχρονικά ως δεσμευμένα παραγωγικά μορφήματα. Η Ράλλη (2005: 43-44), στο πλαίσιο αυτής της παραδοχής, παραθέτει μία σειρά από συλλογισμούς που καταδεικνύουν τον προθηματικό χαρακτήρα, των άλλοτε ελεύθερων μορφημάτων. Αναλυτικότερα, τα στοιχεία αυτά απαντούν ως προθέσεις, μέσα σε παγιωμένες εκφράσεις, π.χ. *εκ των έσω* (Ράλλη 2005: 43), και στο πλαίσιο δήλωσης επιρρηματικών σχέσεων, π.χ. *κατά τις πέντε* (Μπαμπινιώτης 2019: 283). Ακόμη, τα στοιχεία αυτά έχουν αντικατασταθεί από τις προθέσεις *με, σε, για, από*, οι οποίες έχουν αποκτήσει πολλές δυνατότητες χρήσης, γεγονός που οφείλεται στη γενικευτική τους σημασία (Ξυδόπουλος 2008: 180· Μπαμπινιώτης 2019: 144). Δομικά, επομένως, οι δύο κατηγορίες προθέσεων, δεν συμπεριφέρονται με τον ίδιο τρόπο, αφού οι νεοελληνικές προθέσεις δεν συμμετέχουν σε διαδικασίες σχηματισμού λέξεων, ενώ οι αρχαιοελληνικές προθέσεις είναι πάντα δεσμευμένες (Ράλλη 2005: 43). Επιπλέον, οι αρχαιοελληνικές προθέσεις δεν παρουσιάζουν σαφήνεια και σταθερότητα ως προς τη σημασία τους, σύμφωνα με τη Ράλλη (2005: 43), εν αντιθέσει με τη σημασία των προθέσεων, από τις οποίες έχουν αντικατασταθεί. Όπως παρατηρεί η Ράλλη (2005: 43-44), διαφορά σημασίας μπορεί να παρατηρηθεί ακόμη και ανάμεσα στην πρόθεση *από*, π.χ. *κατάγεται από*, που χρησιμοποιείται ως ελεύθερο μόρφημα, και στο *από* ως προθηματικό στοιχείο, π.χ. *απο-βλέπ(ω)*. Ακόμη, όπως υποστηρίζει η ίδια (Ράλλη 2005: 45), τα προθήματα, κατά τον συνδυασμό τους με ονοματικές βάσεις, προκαλούν αναβιβασμό του τόνου, πάνω από τον τόνο του αρχικού θέματος, π.χ. *στόχ(ος) > ά-στοχ(ος)*, φαινόμενο που παρατηρείται και στα προθήματα αρχαιοελληνικής προέλευσης, π.χ. *νόμ(ος) > έν-νομ(ος)*. Πρόκειται δηλαδή για χαρακτηριστικό που συμβάλλει στην παραδοχή του προσφυματικού τους χαρακτήρα. Επιπλέον, τα στοιχεία αυτά φέρουν λεξικό περιορισμό ως προς τις βάσεις με τις οποίες συνδυάζονται, οι οποίες θα πρέπει να είναι αποκλειστικά λόγιας προέλευσης, π.χ. *συμ-πίπτ(ω)* και όχι **συμ-πέφτω* (Ράλλη 2005: 44).

Σύμφωνα με τη Ralli (1992 στο Ράλλη 2005: 44), οι προθέσεις της Αρχαίας Ελληνικής μπορούν να θεωρηθούν είτε προθήματα είτε στοιχεία που βρίσκονται σε μεταβατικό στάδιο απόκτησης προθηματικού χαρακτήρα, η οποία συνίσταται στη μετάβαση από το χαρακτήρα του ελεύθερου μορφήματος σε αυτό του δεσμευμένου, μέσα από μία διαδικασία γραμματικοποίησης. Ωστόσο, σύμφωνα με τον Μπαμπινιώτη (2019: 282-283, 371), τα προθήματα γενικότερα, στα οποία εντάσσονται τόσο οι αρχαιοελληνικές όσο και οι νεοελληνικές προθέσεις, συμμετέχουν στη διαδικασία της παραγωγής, αλλά και στη διαδικασία της σύνθεσης.

2.3.2 Συμφύματα

Η Γιαννουλοπούλου (2000) διερευνά μία κατηγορία δεσμευμένων μορφολογικών στοιχείων, αρχαιοελληνικής και λατινικής καταγωγής, τα οποία απαντούν τόσο ως πρώτα όσο και ως δεύτερα συστατικά λέξεων. Η ίδια (Γιαννουλοπούλου 2000) χρησιμοποιεί τους όρους *προφύματα* και *επιφύματα* για την αναφορά στα μορφήματα που χρησιμοποιούνται σε θέση πρώτου και δεύτερου συνθετικού αντιστοίχως, και τον όρο *συμφύματα* για τη γενικότερη αναφορά σε αυτά. Τα στοιχεία αυτά τοποθετούνται στο ενδιάμεσο του μορφολογικού συνεχούς, μεταξύ παραγωγής και σύνθεσης, και *απαρτίζονται* από ποικίλα μορφήματα, που ανήκουν στην κατηγορία των θεμάτων, των δεσμευμένων θεμάτων, των προθημάτων, των επιθημάτων, των λέξεων και των περικεκομμένων τύπων. Ειδικότερα, τα μορφήματα, που εντάσσει η Γιαννουλοπούλου (2000: 139) στην κατηγορία των συμφυμάτων, είναι τα ακόλουθα: *ευρω-, μετα-, νεο-, οικο-, παλαιο-, πολυ-, ραδιο-, τηλε-, ψευδο-, -ειδής, -θήκη, -ισμός, -κτόνος/-κτονία, -λόγος/-λογία, -ποίηση/-ποιώ, -ώδης*.

Σύμφωνα με τη Γιαννουλοπούλου (2000: 145), τα συμφύματα παρουσιάζουν ετερογένεια, κατ' ανάλογο τρόπο που ετερογένεια παρουσιάζουν τα συνθετικά στοιχεία και τα παραθήματα.³ Αναλυτικότερα, η Γιαννουλοπούλου (2000: 145) υποστηρίζει ότι η ομοιογένεια εντοπίζεται ως προς κάποια γενικά χαρακτηριστικά που διαφοροποιούν τις ομάδες αυτές των μορφημάτων από άλλες, ωστόσο η ετερογένεια που τις χαρακτηρίζει στο εσωτερικό τους, είναι αδιαμφισβήτητη. Η διαφοροποίηση αυτή, σχετίζεται με την κατανομή της γραμματικής και της λεξικής σημασίας μεταξύ των μορφημάτων. Γι' αυτό,

³Η Γιαννουλοπούλου (2000, 2003) υιοθετεί τον όρο παραθήματα για την αναφορά της στα προσφύματα, ορολογία που θα διατηρήσουμε κατά την εξέταση της θεωρίας της για τα συμφύματα και τα αναδυόμενα παραθήματα.

και ο σχηματισμός των λέξεων, όπως προτείνει η Γιαννουλοπούλου (2000: 146), δεν θα πρέπει να χαρακτηρίζεται από αυστηρές διαχωριστικές πρακτικές, λόγω του χαρακτήρα της αλληλοεπικάλυψης που παρουσιάζει, αλλά να τοποθετείται σε ένα συνεχές. Οι δύο πόλοι σχετίζονται με τις διαδικασίες της σύνθεσης και της παραγωγής, που αφορούν τα πρωτοτυπικά χαρακτηριστικά των φαινομένων αυτών, τα στοιχεία που βρίσκονται κοντά στους πόλους, αποτελούν τα συνθετικά και τα παραθήματα, ανάλογα με τα χαρακτηριστικά που εμφανίζουν, και τέλος, ο ενδιάμεσος χώρος του μορφολογικού συνεχούς καλύπτεται από τα συμφύματα (Γιαννουλοπούλου 2000: 146).

Σχετικά με την προέλευση των συμφυμάτων, η Γιαννουλοπούλου (2000: 151) υποστηρίζει ότι η αρχή για τη συμφυματική παραγωγή τοποθετείται τον 17^ο αιώνα, όπου συναντάμε στην Ευρώπη την τάση για δημιουργία λέξεων, χρησιμοποιώντας αρχαιοελληνικά και λατινικά μορφήματα, ώστε να καλυφθούν οι ανάγκες στα ειδικά λεξιλόγια λόγω της ανάπτυξης των επιστημών. Η συμφυματική παραγωγή, εν ολίγοις, ξεκινάει με τη δημιουργία ειδικού λεξιλογίου, έχοντας ως βάση μορφήματα που ανάγονται στην αρχαιότητα. Η συμφυματοποίηση μεταφέρθηκε από τα ειδικά λεξιλόγια στο κοινό λεξιλόγιο, έχοντας ως όχημα τον πολιτικό λόγο, τη διαφήμιση, και γενικότερα τα ΜΜΕ, και οδήγησε στην παραγωγή νεολογισμών, ακολουθώντας αυτό το μοντέλο σχηματισμού λέξεων. Κατά τη Γιαννουλοπούλου (2000: 153), ο σχηματισμός λέξεων με τη χρήση συμφυμάτων, εξυπηρετούσε τις λειτουργίες της ακριβούς περιγραφής και της άσκησης επιρροής, που χρειαζόταν τα επιστημονικά και τα δημόσια λεξιλόγια, αντίστοιχα. Και αυτό συνέβη, διότι τα συμφύματα υπήρξαν ανενεργά για μεγάλο χρονικό διάστημα στο λόγο, συνεπώς και η επαναφορά τους, ως συστατικά εντός νέων λεξικών μονάδων, δεν δημιουργούσε τον κίνδυνο συνειρμών με σημασίες άλλων λέξεων (Γιαννουλοπούλου 2000: 153).

Αναφορικά με τον τρόπο σχηματισμού των συμφυμάτων, η Γιαννουλοπούλου (2000: 163) υποστηρίζει ότι σε πρώτη φάση τα μορφήματα αποσπάστηκαν από τις αρχικές λεξικές μονάδες που τα περιείχαν. Η απόσπαση των μορφημάτων συνοδεύτηκε από τη σημασιολογική τους επανάλυση, που αφορά στη σημασιολογική τους εξειδίκευση. Στη συνέχεια, οι πρώτες λέξεις που κατασκευάστηκαν ή εισήλθαν μέσω δανεισμού στη γλώσσα, λειτούργησαν ως λέξεις-μοντέλα για τη δημιουργία νεολογισμών, στους οποίους και μεταφέρθηκε η εξειδικευμένη σημασία μέσω αναλογικής επέκτασης. Για παράδειγμα, το στοιχείο *οικο-* αποσπάστηκε από την αρχική λεξική μονάδα *οικονομία*, επαναναλύθηκε

και εξειδικεύτηκε στη σημασία αυτού που σχετίζεται με το φυσικό περιβάλλον, σχηματίζοντας λέξεις με έννοιες γύρω από την οικολογία, οι οποίες λειτούργησαν ως πρότυπο για την κατασκευή λέξεων με διάδοση στο δημόσιο λεξιλόγιο, όπως *οικοτουρισμός*, *οικο-ανάπτυξη* κ.ά. (Γιαννιλοπούλου 2000: 155, 172-173).

Όπως επισημαίνει η Γιαννιλοπούλου (2000: 166-167), είναι χαρακτηριστική στη Νέα Ελληνική η παρουσία των ίδιων μορφημάτων τόσο ως συνθετικών στοιχείων ή παραθημάτων, που συνιστούν είτε αποτέλεσμα λαϊκής εξέλιξης είτε λόγιας επιβίωσης, όσο και ως συμφυμάτων, κυρίως ως αποτέλεσμα διεθνισμών και μεταφραστικών δανείων. Για παράδειγμα, το μόρφημα *πολυ-* απαντά συγχρόνως ως πρώτο συνθετικό στη λέξη *πολυ-ταξιδεμένος*, έχοντας τη σημασία του *πολλού*, αλλά και ως σύμφυμα στο μεταφραστικό δάνειο *πολυ-μέσα*, έχοντας τη σημασία του *πολλαπλού*. Επομένως, κατά τη Γιαννιλοπούλου (2000: 166), τα μορφήματα των λεξικών μονάδων, από τις οποίες αποσπάστηκαν τα συμφύματα, διατηρούν τα αρχικά τους χαρακτηριστικά, αυτά των συνθετικών στοιχείων ή των παραθημάτων. Πολλές φορές, μάλιστα, οι αρχικές λεξικές μονάδες παρουσιάζουν λεξικοποίηση, και, συνεπώς, τα μορφήματα αυτά εντός των λεξικών μονάδων, χάνουν τη σημασιολογική τους διαφάνεια, π.χ. η λέξη *πολυ-τέλεια*, που έχει ως πρώτο συνθετικό το μόρφημα *πολυ-*, αποτελεί περίπτωση λεξικοποίησης για τους ομιλητές της Νέας Ελληνικής.

Ως προς τον χαρακτήρα της συμφυματικής παραγωγής, η Γιαννιλοπούλου (2000: 226-227) υποστηρίζει ότι βρίσκεται ανάμεσα στη σύνθεση και την παραγωγή, με τάση για απόκτηση χαρακτηριστικών εσωτερικής δομής παραθηματοποιημένων λέξεων. Αναλυτικότερα, τα συμφύματα διαθέτουν εξειδικευμένη λεξική σημασία, συγχρόνως, όμως, παρουσιάζουν τα χαρακτηριστικά της μη ελευθερωσιμότητας, της σταθεροποίησης της θέσης τους εντός της λέξης, αλλά και τον περιορισμό αναφορικά με τις σχέσεις μεταξύ των συστατικών των συμφυματικών λέξεων, σε σχέσεις εξάρτησης. Η Γιαννιλοπούλου (2000: 227) υποστηρίζει ότι η τάση τους προς παραγωγή, δεν συνεπάγεται τον γραμματικό τους χαρακτήρα, καθώς δεν υπάρχει ούτε φωνολογική μείωση, ούτε πλήρης απώλεια του λεξικού τους περιεχομένου. Ωστόσο, όπως παρατηρεί, λόγω της ανομοιογένειας της μορφολογικής κατηγορίας των συμφυμάτων, είναι αναμενόμενο να υπάρχουν διαφοροποιήσεις μεταξύ τους, αναφορικά με τη θέση τους πιο κοντά στην παραγωγή ή τη σύνθεση.

Χαρακτηριστικό είναι το μόρφημα *-ισμός*, που αποτελεί περίπτωση απογραμματικοποίησης, καθώς επαναναλύθηκε συγχρονικά ως λεξικό στοιχείο με τη σημασία της *ένταξης σε ιδεολογικό ρεύμα*, και, συνεπώς, μπορεί να τοποθετηθεί πιο κοντά στη διαδικασία της σύνθεσης (Γιαννουλοπούλου 2000: 147, 175). Αντιθέτως, περιπτώσεις συμφυμάτων με θέση πλησιέστερα στην παραγωγή, αποτελούν τα μορφήματα *-ειδής* και *-ώδης*, που θεωρούνται κατά κύριο λόγο γραμματικά μορφήματα, εξαιτίας της σημασίας τους, η οποία είναι γενικευμένη σε συγχρονικό επίπεδο, σε σύγκριση με την αρχαία σημασία. Για παράδειγμα, η σύνθετη λέξη *ανθ-ώδ(ης)*, από την Αρχαία Ελληνική, δήλωνε *αυτόν που έχει μυρωδιά* (λουλουδιών), σε αντίθεση με τη συμφυματοποιημένη λέξη *αγχ-ώδ(ης)* που δηλώνει συγχρονικά *αυτόν που είναι πλήρης* (άγχους) (Γιαννουλοπούλου 2000: 147, 176-177).⁴ Ακόμη, σύμφωνα με τη Γιαννουλοπούλου (2000: 177-179), παρατηρείται η τάση τα επιφύματα να έχουν πιο γραμματικό χαρακτήρα σε σχέση με τα προφύματα, γεγονός που αποδίδει στην ασυμμετρία μεταξύ αριστερού και δεξιού τμήματος της λέξης (left-right asymmetry), δηλαδή την προτίμηση των γλωσσών για έκφραση γραμματικής σημασίας από το δεξιό τμήμα της λέξης.

Όπως επισημαίνει η Γιαννουλοπούλου στη μελέτη της για τα συμφύματα (2000), είναι σημαντικό να συνεξετάζεται ένα πλήθος κριτηρίων για τη διάγνωση της συμφυματικής παραγωγής. Μεταξύ αυτών, αναφέρει την καταγωγή των μορφημάτων (αποτελεσμα διεθνισμών ή μεταφραστικών δανείων), τη σημασία τους (εξειδικευμένη σε σχέση με την αρχική), τον χαρακτήρα τους (λεξικός, γραμματικός ή μεταξύ των δύο), την ταύτιση ή όχι με αυτόνομο θέμα λέξης, την παρουσία τους σε ειδικά επιστημονικά και δημόσια λεξιλόγια, καθώς και με το αν ο σχηματισμός τους βασίζεται στην ύπαρξη κάποιου μοντέλου παραγωγής και, επομένως, υπάρχει δυνατότητα αναλογικής επέκτασης του.

2.3.3 Αναδυόμενα παραθήματα

Η Γιαννουλοπούλου (2003) μελετά την ύπαρξη δεσμευμένων μορφημάτων με λαϊκή καταγωγή, που βρίσκονται στα όρια μεταξύ παραγωγής και σύνθεσης. Η έρευνά της αφορά τα δεσμευμένα στοιχεία που βρίσκονται σε θέση πρώτου συνθετικού και

⁴Η Γιαννουλοπούλου (2000: 176) παραδέχεται ότι τα μορφήματα αυτά έχουν γραμματικό χαρακτήρα, αλλά τα τοποθετεί συμβατικά στα συμφύματα, ώστε να καταδείξει την ανομοιογένεια της κατηγορίας των συμφυμάτων και την εγγύτητα κάποιων στοιχείων από αυτά με τα παραθήματα (ενδογλωσσικό κριτήριο). Αναφορικά με τα εξωγλωσσικά κριτήρια που αφορούν την ένταξη των συμφυμάτων σε μία ενιαία κατηγορία, η Γιαννουλοπούλου (2000: 176) υποστηρίζει ότι αυτά είναι κοινά με των υπολοίπων συμφυμάτων.

περιλαμβάνει τα μορφήματα *θεο-*, *κουτσο-*, *ξερο-*, *ψιλο-*, αλλά και μορφήματα που απαντούν ως δεύτερα συνθετικά *-αρι(ό)*, *-βολ(ώ)*, *-κοπ(ώ)*, *-λογ(ώ)*, *-μαν(ώ)*, *-μάνι*, *-φέρν(ω)* (Γιαννουλοπούλου 2003: 2).⁵

Όπως υποστηρίζει η Γιαννουλοπούλου (2003: 5), τα δεσμευμένα μορφήματα λαϊκής προέλευσης, τα οποία ονομάζει *αναδυόμενα παραθήματα*, παρουσιάζουν κάποια κοινά χαρακτηριστικά με τα συμφύματα, που είναι λόγιας καταγωγής. Συγκεκριμένα, διαπιστώνει ότι πρόκειται για μορφήματα που έχουν προκύψει με τη διαδικασία της απόσπασης από αρχικές λεξικές μονάδες και έχουν επαναναλυθεί σημασιολογικά. Ωστόσο, η σημασιολογική εξέλιξη που παρουσιάζουν, συνίσταται στη γενίκευση της σημασίας τους, που αποτελεί σημαντική διαφορά με τα συμφύματα, τα οποία εμφανίζουν εξειδίκευση σημασίας. Καθώς τα μορφήματα αυτά, αποκτούν πιο δεσμευμένο χαρακτήρα, εμφανίζουν συγχρόνως και σημασιολογική γενίκευση. Σύμφωνα με τη Γιαννουλοπούλου (2003: 5), η σημασιολογική εξέλιξη στα στοιχεία αυτά αποτελεί μία διαδικασία που οδηγεί στη γραμματικοποίηση με ομαλό τρόπο, καθώς προκύπτει φυσικά μέσα από την καθημερινή χρήση της γλώσσας, εν αντιθέσει με τα συμφύματα, στα οποία η εξειδίκευση της σημασίας προκύπτει από μία *ad hoc* επιλογή με σκοπό την κάλυψη των αναγκών των επιστημονικών και δημόσιων λεξιλογίων.⁶

Μεταξύ των κοινών χαρακτηριστικών που εντοπίζει με τα συμφύματα, η Γιαννουλοπούλου (2003: 5) αναφέρει την τάση για προθηματοποίηση που παρουσιάζουν συγκεκριμένα τα μορφήματα *θεο-* και *ψιλο-*, καθώς και την τάση για επιθηματοποίηση του μορφήματος *-φερν(ω)*. Η πορεία αυτή των μορφημάτων, σχετίζεται με τη συχνότητα που εμφανίζουν ως προς την έκφραση γενικευμένου νοήματος, που αφορά δηλαδή την τάση για δήλωση της σημασίας του *αυτός που έχει εντελώς μία ιδιότητα* του μορφήματος *θεο-*, της σημασίας του *λίγος* του μορφήματος *ψιλο-* και της σημασίας του *μοιάζω σε* του μορφήματος *-φερν(ω)*. Επιπλέον, δεν παρατηρείται σε αυτά φωνολογική μείωση, γεγονός που συνεπάγεται ότι δεν έχει συντελεστεί η μετατροπή τους σε γραμματικά μορφήματα. Ακόμη, τα εξεταζόμενα μορφήματα, κατά τη Γιαννουλοπούλου (2003: 5), ενδέχεται να

⁵Η Γιαννουλοπούλου, στην παρούσα εργασία (2003), εξετάζει την περίπτωση των στοιχείων *θεο-*, *ψιλο-* και *-φερνω*.

⁶Η Γιαννουλοπούλου (2000: 224) υποστηρίζει ότι για να προκύψει η γραμματικοποίηση των συμφυμάτων, είναι απαραίτητη στα αρχικά στάδια της διαδικασίας η εξειδίκευση της σημασίας τους, ενώ στα τελικά στάδια η γενίκευση.

έχουν ακολουθήσει κάποια λέξη-μοντέλο που να έχει οδηγήσει στη σημασιολογική εξέλιξη που παρουσιάζουν.

Ειδικότερα, σύμφωνα με τον Συμεωνίδη (1985: 118 στο Γιαννουλοπούλου 2003: 3, 5) η σημασιολογική μετατόπιση του μορφήματος *θεο-* προς την έκφραση γενικευμένης σημασίας, προέκυψε μέσα από τη σημασιολογική του επανανάλυση, από την αρχική λέξη *θεόρατος*. Στη συνέχεια, η αρχική αυτή διαδικασία, οδήγησε σε ένα νοητικό σχήμα διαδοχικών σημασιών συναγωγής και σε μία σειρά παραγωγής με το εν λόγω μόρφημα. Μάλιστα, σύμφωνα με τη Γιαννουλοπούλου (2003: 7), η συμβατικοποίηση του υπονοήματος δημιουργήθηκε και εδραιώθηκε στα αναδυόμενα παραθήματα, χάρη στην επανάληψη και τη συχνότητα των σχηματισμών με τα στοιχεία αυτά, που αποτελεί κοινό χαρακτηριστικό με τα συμφύματα. Επιπλέον, μία σημαντική ομοιότητα που παρουσιάζουν τα αναδυόμενα παραθήματα με τα συμφύματα, αποτελεί η συγχρονική τους συνύπαρξη με τα αντίστοιχα ελεύθερα θέματα, που απαντούν, τόσο ως συστατικά σε διαδικασίες σύνθεσης, όσο και ως βάσεις σε διαδικασίες παραγωγής. Για παράδειγμα, στη λέξη *θεόκοντος* το μόρφημα *θεο-* λειτουργεί ως αναδυόμενο παράθημα, καθώς έχει επιτατική σημασία, ενώ στις λέξεις *θεοσεβούμενος* και *άθεος*, το θέμα *θεο-* λειτουργεί ως πρώτο συνθετικό και βάση αντίστοιχα, καθώς διατηρεί την αρχική του σημασία. Αναφορικά με τα ελεύθερα θέματα, από τα οποία έχουν προέλθει τα αναδυόμενα παραθήματα, εντοπίζονται τόσο με κυριολεκτική όσο και με μεταφορική σημασία, όταν λειτουργούν στην πρόταση ως ανεξάρτητες λέξεις, π.χ. *Πιστεύει ότι υπάρχει Θεός* (κυριολεκτική σημασία) και *Τον έχει κάνει θεό* (μεταφορική σημασία).

Η Γιαννουλοπούλου (2003: 8) υποστηρίζει σχετικά με τα συγκεκριμένα μορφήματα, ότι λόγω της καταγωγής τους, που είναι λαϊκή, αλλά κυρίως λόγω της σημασίας που εμφανίζουν, η οποία είναι γενικευμένη, θα πρέπει να διαχωρίζονται από την κατηγορία των συμφυμάτων. Τα κοινά χαρακτηριστικά που μοιράζονται, ωστόσο, με τα συμφύματα, δηλαδή, η απουσία φωνολογικής μείωσης, η συνύπαρξη με ελεύθερα θέματα, ο δεσμευμένος χαρακτήρας τους, και ταυτόχρονα, η δημιουργία τους με τις διαδικασίες της απόσπασης και της σημασιολογικής επανανάλυσης, έχει ως αποτέλεσμα να προσδίδει και σε αυτά χαρακτήρα συμφυμάτων. Τα στοιχεία αυτά, διατηρούν, επομένως, κάποια χαρακτηριστικά συνθετικών στοιχείων, αλλά συγχρόνως, παρουσιάζουν και χαρακτηριστικά παραθημάτων, γεγονός που δείχνει ότι είναι σε διαδικασία γραμματικοποίησης. Στο μορφολογικό συνεχές, λοιπόν, η Γιαννουλοπούλου (2003: 8) τα

εντάσσει κοντά στην παραγωγή και συγκεκριμένα στα παραθήματα, αλλά, όπως υποστηρίζει, ο πόλος αυτός δεν είναι πλήρως γραμματικός, μιας και δεν έχει το χαρακτηριστικό της υποχρεωτικότητας, που παρουσιάζει η κλίση. Λόγω των παραπάνω χαρακτηριστικών, η Γιαννουλοπούλου (2003: 8) χαρακτηρίζει τα μορφήματα αυτά ως αναδύομενα παραθήματα, δηλαδή, συνιστούν μία κατηγορία ατελών παραθημάτων.

2.3.4 Λεξικά συμφύματα

Ο Μπαμπινιώτης (2019: 277) διακρίνει μία μορφολογική κατηγορία λεξικών προθημάτων και επιθημάτων, που διαφοροποιούνται από τα παραγωγικά προσφύματα, ως προς το σημασιολογικό φορτίο που φέρουν. Δηλαδή πρόκειται για στοιχεία που εντάσσονται στα λεξικά μορφήματα, και όχι στα γραμματικά, όπως τα αντίστοιχα παραγωγικά προθήματα και επιθήματα. Ο Μπαμπινιώτης (2019: 277-278) ονομάζει αυτή την κατηγορία στοιχείων *λεξικά συμφύματα* και τα τοποθετεί στα όρια μεταξύ παραγωγής και σύνθεσης λόγω των χαρακτηριστικών τους.

Αναλυτικά, σύμφωνα με τον Μπαμπινιώτη (2019: 278), τα εν λόγω στοιχεία θα μπορούσαν να ενταχθούν στη μορφολογική κατηγορία της παραγωγής, λόγω της συχνής παρουσίας τους σε λέξεις που μπορούν να ταξινομηθούν βάσει του σημασιολογικού τους χαρακτηριστικού, π.χ. οι λέξεις που λήγουν στο λεξικό επίθημα *-λογία* αναφέρονται σε κάποια επιστήμη. Εξαιτίας της αυξημένης παρουσίας τους σε τέτοιου είδους λεξιλόγιο, αποκτούν, κατά τον Μπαμπινιώτη (2019: 278), χαρακτήρα παραγωγικής λειτουργίας. Ακόμη, ένα χαρακτηριστικό που οδηγεί στην άποψη υπέρ του προσφυματικού τους χαρακτήρα, αποτελεί το γεγονός ότι πολλά από τα λεξικά συμφύματα απαντούν και ως αυτόνομες λέξεις, με διαφορετική σημασία από τη σημασία τους ως συστατικά λέξεων, π.χ. η λέξη *φέρν(ω)* έχει κυρίως τη σημασία του *μεταφέρω*, ενώ η λέξη *γυναικ(ο)-φέρν(ω)* τη σημασία του *μοιάζω σε (γυναίκα)*.

Αναφορικά με τα χαρακτηριστικά των λεξικών συμφυμάτων, που μοιράζονται με τη σύνθεση, ο Μπαμπινιώτης (2019: 278-282) αναφέρει ως πρωταρχικό γνώρισμα, τη σαφή τους λεξική καταγωγή και σημασία. Επιπλέον, καθώς τα μορφήματα αυτά έχουν σημασιολογικό φορτίο, και, συνεπώς, ανήκουν στην ανοιχτή τάξη στοιχείων που αφορά το λεξιλόγιο, εντάσσονται στη σύνθεση. Ακόμη, φέρουν τα περισσότερα από τα χαρακτηριστικά που εντοπίζονται στα κοινά σύνθετα, δηλαδή, εμφανίζουν, συνήθως,

δείκτη σύνθεσης -ο- μεταξύ των συστατικών της λέξης, είναι συνήθως ενδοκεντρικοί σχηματισμοί και φέρουν μόνο έναν τόνο.

Ο Μπαμπινιώτης (2019: 278) βάσει των παραπάνω χαρακτηριστικών, εντάσσει τα λεξικά συμφύματα στη σύνθεση, διαχωρίζοντας, με αυτόν τον τρόπο, τη συμφυματική σύνθεση, που πραγματοποιείται με μορφήματα που φέρουν σημασιολογικό φορτίο, από την προσφυματική παραγωγή, διαδικασία στην οποία τα μορφήματα είναι γραμματικά με περιορισμένο σημασιολογικό περιεχόμενο.

Όπως αναφέρει ο Μπαμπινιώτης (2019: 378-381), μεταξύ των λεξικών προθημάτων, ανήκουν τα στοιχεία *αγχι-*, *αλεξ(ι)-*, *αλληλ(ο)-*, *αρτι-*, *αρχ(ι)-*, *αυτ(ο)-/αυθ-*, *γαι(ο)-*, *γεω-*, *γίγα-*, *δι(σ)-*, *διχο-*, *ενδ(ο)-*, *ευ-*, *ημι-*, *καλλι-*, *καρα-*, *ματ(α)-*, *μεγα-*, *μιλι-*, *νανο-*, *ζω-*, *ομο-*, *παλιν-/παλιλ-*, *παν-(παγ-, παμ-, παρ-, παλ-)*, *παντ(ο)-/πανθ-*, *πλειο(νο)-/πλεον-*, *ταυτ(ο)-*, *τηλ(ε)-*, *τρι(σ)-*, *χρεω-*. Ανάμεσα στα λεξικά προθήματα, εντάσσει και τα στοιχεία *κουτσο-*, *ψιλο-*, *χαμο-*, *μισο-*, *ψευτο-*, τα οποία σχηματίζουν λέξεις με τη διαδικασία της σύνθεσης, εκφράζοντας υποκορισμό, π.χ. *ψιλ(ο)-βρέχ(ω)*, *κουτσο(ο)-πίν(ω)* (Μπαμπινιώτης 2019: 286). Μεταξύ αυτών, εντοπίζονται και λεξικά προθήματα με καταγωγή από την Αρχαία Ελληνική, που εξελίχθηκαν σε στοιχεία που εκφράζουν επιτατική σημασία, π.χ. *ολόδροσ(ος)*, *παν-έξυπν(ος)*, αλλά και στοιχεία που παρουσιάζουν σημασιολογικό στένεμα, π.χ. *πολύ-χρωμ(ος)*, *φιλ-ήσυχ(ος)* (Μπαμπινιώτης 2019: 299).

Στα λεξικά επιθήματα, με τα οποία σχηματίζονται ρήματα, ο Μπαμπινιώτης (2019: 382-384) καταγράφει τα στοιχεία *-γραφ(ώ)*, *-δοτ(ώ)*, *-δρομ(ώ)*, *-θετ(ώ)*, *-κοπ(ώ)*, *-λογ(ώ)*, *-μαν(ώ)*, *-ουργ(ώ)*, *-ποι(ώ)*, *-σκοπ(ώ)*, *-φέρν(ω)*, *-φορ(ώ)*, πολλά από τα οποία έχουν προέλθει από σύνθετα ονόματα, π.χ. *αρθρο-γράφ(ος)* > *αρθρο-γραφ(ώ)*. Όπως υποστηρίζει ο Μπαμπινιώτης (2019: 286), μέσα από την αυτονόμησή τους από μετονοματικά ρήματα με μεγάλη συχνότητα, προέκυψε η δημιουργία πολλών λεξικών επιθημάτων, που απαντούν σε λέξεις, όπως *κινηματο-γραφ(ώ)*, *νομιμο-ποι(ώ)*. Ακόμη, μεταξύ των λεξικών επιθημάτων με τα οποία σχηματίζονται ουσιαστικά, σύμφωνα με τον Μπαμπινιώτη (2019: 387-395), ανήκουν τα στοιχεία *-αιμί(α)*, *-αλί(α)*, *-αρχί(α)*, *-αρχ(ος)*, *-βάτ(ης)*, *-βόλ(ος)*, *-βουλί(α)*, *-γονί(α)*, *-γράφ(ος)*, *-δότ(ης)*, *-δόχ(ος)*, *-δρόμι(ο)*, *-ετηρίδ(α)*, *-θέτ(ης)*, *-θήρ(ας)*, *-κομεί(ο)*, *-κόπ(ος)*, *-κρατί(α)*, *-κτονί(α)*, *-λάτρ(ης)*, *-ληψί(α)*, *-λόγ(ος)*, *-μάθει(α)*, *-μάνι*, *-μαχί(α)*, *-μετρί(α)*, *-μορφί(α)*, *-ουργ(ός)*, *-ούχ(ος)*, *-πάθει(α)*, *-πλασί(α)*, *-πληξί(α)*, *-πλοῖ(α)*, *-ποι(ός)*, *-πώλ(ης)*, *-ρροι(α)*, *-σημ(ο)*, *-σκοπί(α)*, *-στάσι(ο)*, *-τέχν(ης)*, *-τομ(ή)*, *-τροφεί(ο)*, *-τυπί(α)*, *-φαγί(α)*, *-φάνει(α)*, *-φορί(α)*, *-φυῖ(α)*, *-φωνί(α)*, *-ωνυμί(α)*. Τέλος, ανάμεσα στα

λεξικά επιθήματα που συμμετέχουν στον σχηματισμό επιθέτων, ανήκουν τα στοιχεία -βόλ(ος), -γεν(ής), -ειδ(ής), -κτόν(ος), -μαν(ής), -μάχ(ος), -ούχ(ος), -παθ(ής), -πλάσι(ος), -πληκτ(ος), -πρεπ(ής), -σημ(ος), -φάγ(ος), -φόρ(ος), -φρ(ων), -φυ(ής), -χαρ(ής), -ώνυμ(ος), πολλά από τα οποία σχετίζονται με σχηματισμούς που αφορούν ειδικά λεξιλόγια, π.χ. αστερ(ο)-ειδ(ής), ενδο-γεν(ής) (Μπαμπινιώτης 2019: 299-300, 419-421).

Συνεπώς, ο Μπαμπινιώτης (2019) δημιουργεί μία μεικτή κατηγορία στοιχείων, αποτελούμενη από πρώτα και δεύτερα συνθετικά, αλλά και από στοιχεία λόγιας και λαϊκής προέλευσης, περιλαμβάνοντας θέματα, δεσμευμένα θέματα, επιθήματα και μορφήματα, που για τον ομιλητή της Νέας Ελληνικής συνιστούν περιπτώσεις λεξικοποίησης. Η ένταξη των παραπάνω στοιχείων στη διαδικασία της σύνθεσης έχει ως αποτέλεσμα την επέκταση των δομών της μορφολογικής διαδικασίας πέρα από τους παραδεδομένους σχηματισμούς, οι οποίοι είναι [θέμα θέμα], [θέμα λέξη], [λέξη θέμα] και [λέξη λέξη] (Ξυδόπουλος 2008: 200-202).

2.3.5 Επιθηματικά στοιχεία

Η Αναστασιάδη-Συμεωνίδη (1986) στην έρευνα που πραγματοποιεί για τους νεολογισμούς, διακρίνει κάποια ενδιάμεσα μορφολογικά στοιχεία, τα οποία χαρακτηρίζει ως επιθηματικά στοιχεία. Πρόκειται για τα μορφήματα -λόγ(ος), -πώλη(ς), -ποι(ός), -κόμ(ος), -κτόν(ος) και -γράφ(ος), τα οποία απαντούν ως συστατικά στοιχεία λέξεων, κυρίως στο πλαίσιο σχηματισμών που αφορούν τα ειδικά λεξιλόγια (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη 1986: 113, 116). Η Αναστασιάδη-Συμεωνίδη (1986) δημιουργεί, με αυτόν τον τρόπο, μία ενιαία μορφολογική κατηγορία, στην οποία εντάσσει πολλά από τα στοιχεία που αναγνωρίζει η Ράλλη (2005: 56-61) ως δεσμευμένα θέματα και που τα τοποθετεί κοντά στη σύνθεση, σε αντίθεση με την ίδια που τα αναγνωρίζει ως επιθηματικά στοιχεία, τοποθετώντας τα πλησιέστερα στην παραγωγή. Η Αναστασιάδη-Συμεωνίδη (1986: 67) υποστηρίζει ότι πρόκειται για στοιχεία που εμφανίζουν υψηλή παραγωγικότητα εντός σχηματισμών στη Νέα Ελληνική, γεγονός που σχετίζεται με τις δηλωτικές ανάγκες των επιμέρους ειδικών λεξιλογίων, π.χ. σε -λογία λήγουν οι σχηματισμοί που δηλώνουν την ενασχόληση με μία συγκεκριμένη επιστήμη.

Στο πλαίσιο της ερμηνείας της παραγωγικότητας των μορφημάτων, η Αναστασιάδη-Συμεωνίδη (1986: 114) αναφέρει την τάση στη Νέα Ελληνική για σταδιακή υποχώρηση κάποιων προσφυμάτων και την αντικατάστασή τους από άλλα. Οι γενικότερες

φωνολογικές αλλαγές που συμβαίνουν σε μία γλώσσα, επιφέρουν μείωση των συλλαβών των προσφυμάτων, με αποτέλεσμα τα προσφύματα που έχουν υποστεί φωνολογική και, κατά συνέπεια, σημασιολογική μείωση να αντικαθίστανται τελικά από άλλα, πιο πλούσια σημασιολογικά. Ως παράδειγμα, η Αναστασιάδη-Συμεωνίδη (1986: 114) παραθέτει το επίθημα *-ωση*, το οποίο αντικαταστάθηκε βαθμιαία από το επιθηματικό στοιχείο *-ποίηση*, εκφράζοντας την *πράξη που δηλώνεται από τη βάση της λέξης*, π.χ. στη Νέα Ελληνική εμφανίζεται τόσο η λέξη *ουράν-ωση*, όσο και η λέξη *ουρανικ(ο)-ποίηση*, η οποία είναι πιο σαφής σημασιολογικά.

Η Αναστασιάδη-Συμεωνίδη (1986: 116) αναφέρει ότι τα στοιχεία που εξετάζει, λόγω της δεσμευσιμότητάς τους, δηλαδή, της αδυναμίας τους να σταθούν συντακτικά ως αυτόνομες λέξεις, θα πρέπει να ενταχθούν σε μία ιδιάζουσα κατηγορία, αυτή των επιθηματικών στοιχείων. Ταυτόχρονα, όμως, παραδέχεται ότι διαθέτουν μεγαλύτερο σημασιολογικό φορτίο, συγκριτικά με τα επιθήματα, και ότι ανήκουν σε μία ανοιχτή τάξη στοιχείων, χαρακτηριστικό που προσιδιάζει σε θέματα, και όχι σε επιθήματα. Όπως διαπιστώνει η ίδια (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη 1986: 117), η συγκεκριμένη μορφολογική κατηγορία που οδηγεί στον σχηματισμό λεξικών μονάδων, διακρίνεται από τις υπόλοιπες κατηγορίες, καθώς αποτελεί μία ενδιάμεση περίπτωση μεταξύ παραγωγής και σύνθεσης, τοποθετημένης πλησιέστερα στην παραγωγή. Στο πλαίσιο αυτό, η Αναστασιάδη-Συμεωνίδη (1986: 117) προτείνει τη δομή [α' συνθετικό + σύμφυμα], προκρίνοντας στη θέση όπου θα ήταν αναμενόμενη μία βάση, δηλαδή στη θέση του δεύτερου συνθετικού, το δεσμευμένο στοιχείο.⁷ Μάλιστα, υποστηρίζει ότι τα επιθηματικά στοιχεία βρίσκονται στη Νέα Ελληνική σε μία μεταβατική φάση, καθώς τείνουν να μεταβληθούν σε επιθήματα, δηλαδή, από στοιχεία που μετέχουν στη συμφυματική διαδικασία, να μετατραπούν βαθμιαία σε στοιχεία που μετέχουν στην παραγωγική διαδικασία. Συνεπώς, η μελέτη της Αναστασιάδη-Συμεωνίδη (1986) δεν δημιουργεί μορφολογικά αποδεκτές προτάσεις, αφού εμπλέκει τη σύνθεση, την παραγωγή και μία νέα μορφολογική διαδικασία, ήτοι τον συμφυματικό σχηματισμό λέξεων.

Βάσει των μελετών που εξετάστηκαν πάνω στα ενδιάμεσα μορφολογικά στοιχεία, διαφαίνεται ότι η δημιουργία της κατηγορίας των συμφυμάτων, δημιουργεί μία σύγχυση,

⁷Η Αναστασιάδη-Συμεωνίδη (1986: 117) υιοθετεί τον όρο *σύμφυμα* της Λειτουργικής Σχολής (Martinet 1979: 243-244 στο Αναστασιάδη-Συμεωνίδη 1986: 117), στο πλαίσιο σχηματικής απόδοσης, που αφορά τη δημιουργία λεξικών μονάδων με τη χρήση επιθηματικών στοιχείων.

καθώς εντάσσει μία νέα μορφολογική διαδικασία στο σύστημα σχηματισμού λέξεων της Νέας Ελληνικής και, παράλληλα, τοποθετεί ανομοιογενή στοιχεία σε μία ενιαία κατηγορία. Η Ράλλη (2005) σε μία προσπάθεια αποσαφήνισης του τοπίου του ενδιαμέσου μορφολογικού συνεχούς, προχωρά σε έναν διαχωρισμό των μορφημάτων. Η ίδια (Ράλλη 2005: 169-170) λαμβάνοντας υπόψη τη μελέτη της Γιαννουλοπούλου (2003) για τα αναδυόμενα παραθήματα, υποστηρίζει ότι μορφήματα, όπως τα *θεο-*, *ψιλο-*, *νεο-*, συμμετέχουν σε μορφολογικούς σχηματισμούς, που αποκαλεί ως *ψευδοσύνθετα*, καθώς παρουσιάζουν επιφανειακή ομοιότητα με τα κοινά θέματα, ενώ συγχρόνως βρίσκονται σε φάση απόκτησης προθηματικού χαρακτήρα. Σχετικά με τις περιπτώσεις μορφημάτων, όπως τα *-κτον(ος)*, *-λογ(ος)*, *-γραφ(ος)*, υιοθετεί μία προσέγγιση θεώρησης των στοιχείων στην κατηγορία των *δεσμευμένων θεμάτων*, που, αν και παραμένουν στο ενδιαμέσο του μορφολογικού συνεχούς, εντάσσονται πλησιέστερα στη σύνθεση (Ράλλη 2005: 56-61).

3. Δεσμευμένα θέματα

Στο μορφολογικό συνεχές μεταξύ των δύο πόλων, των θεμάτων και των προσφυμάτων, εντοπίζουμε τη μορφολογική κατηγορία των δεσμευμένων θεμάτων (bound stems), όπως ονομάζει τα ενδιάμεσα αυτά στοιχεία, η Ράλλη (2005: 56).⁸ Πρόκειται για δεσμευμένα στοιχεία, με ασάφεια ως προς την προσφυματική ή τη θεματική τους υπόσταση, που εμφανίζονται ως δεύτερα συστατικά λέξεων. Όπως επισημαίνει η ίδια (Ράλλη 2005: 57), τα δεσμευμένα θέματα εντοπίζονται από την ομηρική περίοδο σε συνδυασμό με άλλα μορφολογικά στοιχεία για τον σχηματισμό λέξεων, π.χ. *λογ(ο)-κλόπ(ος)*, *δισκ(ο)-βόλ(ος)*, *γυμνασι-άρχ(ης)*, και, παράλληλα, απαντούν στη Νέα Ελληνική τόσο στο επιστημονικό λεξιλόγιο, που διαμορφώθηκε τους τελευταίους δύο αιώνες, όσο και στο δημόσιο λεξιλόγιο με τη μορφή νεολογισμών (Ralli 2008a: 153). Χαρακτηριστικά είναι τα παραδείγματα στο (1) (από Ράλλη 2005: 57).

(1) Παραδείγματα δεσμευμένων θεμάτων

-λογ(ος), *-γραφ(ος)*, *-φορ(ος)*, *-τροφ(ος)*, *-νομ(ος)*, *-κομ(ος)*, *-κτον(ος)*, *-ποι(ος)*, *-μαχ(ος)*, *-πορ(ος)*, *-πλαν(ος)*, *-πλοκ(ος)*

Αναφορικά με τη μορφολογική υπόσταση των υπό εξέταση στοιχείων, η Ράλλη (2005: 58-60) παραθέτει ένα σύνολο χαρακτηριστικών που εντοπίζονται σε αυτά και ενισχύουν την άποψη υπέρ της θεματικής τους υπόστασης. Αναλυτικότερα, τα μορφολογικά αυτά στοιχεία είναι φορείς λεξικής σημασίας, πρόκειται, δηλαδή, για στοιχεία με αρκετό σημασιολογικό φορτίο (Bauer 1998: 407), ένα χαρακτηριστικό που αφορά κυρίως τις λέξεις και τα θέματα (λεξικά μορφήματα) και όχι τα προσφύματα. Εν αντιθέσει, τα προσφύματα φέρουν κυρίως γραμματική λειτουργία (γραμματικά ή λειτουργικά μορφήματα) ή περιορισμένη σημασία και μπορούν να μεταβάλουν τη λεξική κατηγορία των βάσεων με τις οποίες συνδυάζονται (Ευθυμίου & Θωμαδάκη 2022: 153). Ακόμη, τα προσφύματα εκφράζουν κατηγοριακές ιδιότητες, αλλά και σχέσεις που δηλώνουν χώρο, χρόνο, δράστη ή ποιότητα, με αποτέλεσμα να υπάρχουν περιορισμοί αναφορικά με το σημασιολογικό περιεχόμενο των βάσεων με τις οποίες συντίθενται (Ράλλη 2005: 154-157). Σε αντίθεση με τα προσφύματα, τα δεσμευμένα θέματα δεν θέτουν σημασιολογικούς περιορισμούς στις βάσεις με τις οποίες συνδυάζονται. Οι σχηματισμοί που

⁸Σε προηγούμενες μελέτες της ίδιας συγγραφέως, τα στοιχεία αυτά αναφέρονται ως ψευδολέξεις (Nespor & Ralli 1996: 373-374), αλλά και ως δεσμευμένες λεξικές μορφές (Ράλλη & Ραυτοπούλου 1999: 392-397).

δημιουργούνται δηλώνουν ιδιότητες, όπως όργανο, π.χ. *καρδι(ο)-γράφ(ος)*, βίωμα, π.χ. *ευθυν(ό)-φοβ(ος)*, δράστη, π.χ. *ανθρωπ(ο)-φάγ(ος)* (Ralli 2008a: 156).

Όπως αναφέρει η Ράλλη (2005: 58), τα δεσμευμένα θέματα φέρουν πληροφορίες που αφορούν τη δομή ορισμάτων, δηλαδή πληροφορίες που σχετίζονται με το είδος των υποχρεωτικών συμπληρωμάτων που δέχεται η ρηματική βάση προέλευσης των εν λόγω στοιχείων. Για παράδειγμα, στη λέξη *δολ(ο)-πλόκ(ος)*, η ρηματική βάση του δεσμευμένου θέματος *-πλόκ(ος)*, απαιτεί ένα υποχρεωτικό συμπλήρωμα που ικανοποιείται από το θέμα *δολ-*, δηλαδή το πρώτο συστατικό. Το χαρακτηριστικό αυτό εντοπίζεται γενικότερα στα σύνθετα που προέρχονται από ρηματική βάση (Ράλλη 2005: 186). Τα προσφύματα, από την άλλη, μπορούν να μεταβάλουν τη δομή ορισμάτων της βάσης, με την οποία συνδυάζονται (Ράλλη 2005: 59).

Ένα ακόμη, σημαντικό στοιχείο που ενισχύει την άποψη περί δεσμευμένων θεμάτων, αφορά τη δυνατότητά τους για συνδυασμό με προθήματα, π.χ. *υπέρ-μαχ(ος)*, *υπό-τροφ(ος)* (Ralli 2008a: 156). Η προθηματοποίηση, ως παραγωγική μορφολογική διαδικασία, απαιτεί την ύπαρξη ενός θέματος, ώστε μετά από τον συνδυασμό του με ένα πρόθημα, να προκύψει μία γραμματικά αποδεκτή δομή (Ράλλη 2005: 59). Κάτι τέτοιο δεν θα μπορούσε να συμβεί αν τα εν λόγω στοιχεία είχαν την υπόσταση επιθήματος.

Επιπλέον, όπως αναφέρει η Ράλλη (2005: 60), τα δεσμευμένα θέματα μπορούν να συσχετιστούν σε μία συγχρονική θεώρηση, σε επίπεδο μορφολογικό και σημασιολογικό, με τις ρηματικές βάσεις από τις οποίες προήλθαν, δυνατότητα που δεν φέρουν τα προσφύματα. Έτσι, σε κάποιες περιπτώσεις, είναι δυνατόν να εντοπίσουμε στη Νέα Ελληνική τα ρήματα από τα οποία προέρχονται τα στοιχεία αυτά, π.χ. *-μαχ(ος) < μάχ(ομαι)*, *-πλόκ(ος) < πλέκ(ω)* (Ράλλη 2005: 60).

Στο πλαίσιο αυτό, η Ράλλη (2005: 58) τονίζει ότι δεν θα πρέπει να συγχέουμε ομόηχες λέξεις, που εμφανίζονται ως ανεξάρτητες, με τα δεσμευμένα θέματα. Σε αυτή την περίπτωση, οι λέξεις και τα δεσμευμένα θέματα συσχετίζονται μορφολογικά (παράγονται από το ίδιο ρήμα), αλλά δεν ταυτίζονται σημασιολογικά. Για παράδειγμα, βρίσκουμε τη λέξη *θε(ο)-λόγ(ος)* που περιέχει το δεσμευμένο θέμα *-λογ(ος)* και την ανεξάρτητη λέξη *λόγ(ος)*, από την ίδια ρηματική βάση *λέγ(ω)*.

Για να υποστηρίξει την άποψή της η Ράλλη (2005: 59), σχετικά με τη θεματική υπόσταση των δεσμευμένων στοιχείων, αναφέρει ότι σε κάποιες περιπτώσεις μπορεί να εμφανίζονται ως πρώτα ή δεύτερα συστατικά λέξεων, δομική ευελιξία που χαρακτηρίζει

τα κοινά θέματα, όχι όμως, τα προσφύματα. Στο πλαίσιο αυτό, παραθέτονται από τη Ράλλη (2005: 59) τα παραδείγματα *έν-υδρ(ος)* και *υδρ(ο)-φόρ(ος)*, για να υποστηριχθεί η δυνατότητα μετακίνησης κάποιων δεσμευμένων θεμάτων. Ωστόσο, μία τέτοια επιλογή υποδηλώνει ότι η Ράλλη εντάσσει τα -υδρ/υδρ- στα δεσμευμένα θέματα, γεγονός που δημιουργεί παραδοχές σχετικά με την ύπαρξη μίας μεικτής, εν τέλει, κατηγορίας, με στοιχεία ρηματικής και ονοματικής προέλευσης. Σε μετέπειτα εργασία της, ωστόσο, η Ralli (2008a: 164) υποστηρίζει ότι τα δεσμευμένα στοιχεία εντός των συνθέτων, τοποθετούνται αποκλειστικά στη δεύτερη θέση, χαρακτηριστικό που αποδίδει στη φύση τους, λόγω της προέλευσής τους από παραγωγικές διαδικασίες. Ανάλογη συμπεριφορά, όπως υποστηρίζει η Ralli (2008a: 164), επιδεικνύουν γενικότερα τα μορφολογικά στοιχεία που έχουν προέλθει από παραγωγή, και τα οποία εντοπίζονται κατά κύριο λόγο στη δεύτερη θέση σε σύνθετους σχηματισμούς.⁹

Τα δεσμευμένα θέματα, σύμφωνα με τη Ralli (2008a: 158), φέρουν κάποια επιπλέον χαρακτηριστικά, που καταδεικνύουν ότι οι μορφολογικές δομές στις οποίες εντοπίζονται αποτελούν σύνθετες λέξεις, και, επομένως, δεν θα μπορούσε να λειτουργήσει σε αυτές ένα προσφυματικό στοιχείο. Αναλυτικότερα, φέρουν τον δείκτη σύνθεσης -ο-, που αποτελεί χαρακτηριστικό των συνθέτων, π.χ. *μελισσ-ο-κόμ(ος)* (Ράλλη 2005: 59). Σύμφωνα με τη Ralli (2008b), ο δείκτης σύνθεσης οφείλεται στη μορφολογικά εκπεφρασμένη κλίση που εμφανίζει η Νέα Ελληνική και τη χρήση θεμάτων κατά τον σχηματισμό συνθέτων. Συνεπώς, το φωνήεν -ο- μεταξύ του πρώτου και δεύτερου συνθετικού, αποτελεί χαρακτηριστικό της συστηματικότητας με την οποία εμφανίζεται η σύνθεση. Ακόμη, μορφολογικά, η δομή τους συμπίπτει με το δομικό σχήμα [θέμα θέμα], το οποίο προϋποθέτει τον συνδυασμό δύο θεμάτων με ένα κλιτικό επίθημα για τον σχηματισμό μίας σύνθετης λέξης. Τέλος, τα δεσμευμένα θέματα μπορούν να αποτελέσουν τμήμα επαναληπτικών δομών, δηλαδή εμφανίζονται σε σύνθετες λέξεις που επεκτείνονται στην αριστερή πλευρά, δυνατότητα που εμφανίζουν και τα κοινά θέματα, π.χ. *[[ωτ]-ο-[[ριν]-ο-[λαρυγγ-ο-λόγος]]]* (Ralli 2008a: 158).

Τα παραπάνω χαρακτηριστικά των δεσμευμένων θεμάτων, που καταδεικνύουν τη θεματική τους υπόσταση, έρχονται σε αντιδιαστολή με δύο στοιχεία που αποτελούν χαρακτηριστικά των προσφυμάτων. Η μη ελευθερώσιμη δομική τους συμπεριφορά τα

⁹Εξαίρεση αποτελούν οι σύνθετοι σχηματισμοί με πρώτο συνθετικό στοιχείο, παράγωγο επίθετο σε -τ(ος) και -ικ(ός), π.χ. *ανοιχτοχέρ(ης)* και *κοινωνικοοικονομικ(ός)*, αντίστοιχα (Ralli 2008a: 164, 170).

διαχωρίζει από τα κοινά θέματα, που με την προσθήκη του κατάλληλου κλιτικού επιθήματος, μετατρέπονται σε ανεξάρτητες λέξεις σε επίπεδο σύνταξης. Η δεσμευμένη υπόστασή τους, καθώς και η ένταξή τους σε μία κλειστή τάξη στοιχείων, τους προσδίδουν προσφυματικές ιδιότητες (Ράλλη 2005: 60). Λόγω αυτής της δομικής τους συμπεριφοράς και του περιορισμένου αριθμού τους, η Γιαννουλοπούλου (2000: 175-177) θεωρεί ότι βρίσκονται σε στάδιο γραμματικοποίησης, δηλαδή σε μία μεταβατική φάση, κατά την οποία η λεξική τους υπόσταση μετατρέπεται σε γραμματική. Η Ράλλη (2005: 60), ωστόσο, λόγω του συνδυασμού των θεματικών και προσφυματικών τους χαρακτηριστικών, τα τοποθετεί στο μορφολογικό συνεχές, μεταξύ των θεμάτων και των προσφύματων, αλλά πιο κοντά στα θέματα, εξαιτίας της, κατά κύριο λόγο, θεματικής τους υπόστασης, από την οποία προκύπτει και το όνομα που τους αποδίδει.¹⁰

Γραμματικά, τα δεσμευμένα θέματα εντάσσονται στην κατηγορία των ονομάτων και δημιουργούνται με προσφυματική παραγωγή, με την προσθήκη επιθημάτων, καθώς και μέσα από τις μη προσφυματικές διαδικασίες της ετεροίωσης και της μετάπλασης (Ralli 2008a: 160-162).

Ειδικότερα, η επιθηματοποίηση αποτελεί μία ιδιαίτερα παραγωγική διαδικασία στη Νέα Ελληνική, που περιλαμβάνει την προσθήκη ενός παραγωγικού επιθήματος στο θέμα για τον σχηματισμό λέξης (Ράλλη 2005: 146-154). Στην περίπτωση των δεσμευμένων θεμάτων, συγκεκριμένα, η ρηματική βάση, που προέρχεται από την Αρχαία Ελληνική, συνδυάζεται με το επίθημα και προκύπτουν τα δεσμευμένα αυτά στοιχεία, π.χ. *τίθημι > θέ-τη(ς), βαίνω > βά-τη(ς)* (Ralli 2008a: 161).

Κατά την ετεροίωση πραγματοποιείται αλλαγή γραμματικής κατηγορίας, δηλαδή μετατροπή του ρήματος σε ουσιαστικό, με παράλληλη αλλαγή του θεματικού φωνήεντος, π.χ. *φερ-ρ > φορ-ο* (Ράλλη 2005: 58). Στη Νέα Ελληνική συναντάμε τόσο περιπτώσεις που το ρήμα, από το οποίο προέκυψε το δεσμευμένο θέμα μέσα από τη διαδικασία της ετεροίωσης, συνεχίζει να βρίσκεται σε χρήση, π.χ. *τρέφ(ω) > -τροφ(ος), λέγ(ω) > -λογ(ος)*, όσο και περιπτώσεις που το αρχικό ρήμα έχει πάψει να χρησιμοποιείται, π.χ. *κτείν(ω) > -κτον(ος)* (Ράλλη 2005: 58).

Αναφορικά με τη μετάπλαση, αποτελεί μία διαδικασία, κατά την οποία συντελείται αλλαγή της γραμματικής κατηγορίας της λέξης, χωρίς κάποια μορφική αλλαγή πάνω στη

¹⁰Στη Ralli (2008a: 158) αναφέρονται ως δύο πόλοι του μορφολογικού συνεχούς, οι λέξεις και τα προσφύματα.

βάση (Κουτσούκος 2020: 71). Αναλυτικότερα, σύμφωνα με τον Κουτσούκο (2020: 71), η μετάπλαση οδηγεί στον σχηματισμό μίας νέας λέξης, που φέρει τις κλιτικές και σημασιολογικές ιδιότητες μίας νέας λεξικής κατηγορίας, χωρίς, ωστόσο, να υπάρχει κάποια εμφανής τροποποίηση στη μορφή της. Η Ralli (2008a: 162-163) υποστηρίζει ότι, επειδή είναι σαφές ότι τα δεσμευμένα θέματα έχουν παραχθεί από ρήματα, και συνεπώς, είναι γνωστή η φορά παραγωγής τους, μπορεί να γίνει αποδεκτή η διαδικασία της μετάπλασης, ως μία παραγωγική διαδικασία χωρίς την παρουσία εκπεφρασμένου παραγωγικού προσφύματος, π.χ. $\mu\alpha\chi_{-p} \rightarrow \mu\alpha\chi_{-o}$ (Ράλλη 2005: 57).

Οι προαναφερθείσες διαδικασίες δημιουργίας λεξικών στοιχείων είναι δηλωτικές της ονοματικής υπόστασης των δεσμευμένων θεμάτων. Ένα επιπλέον στοιχείο που συμβάλλει στη στήριξη της θέσης αυτής, σύμφωνα με τη Ralli (2008a: 162), αποτελεί η δυνατότητα που παρουσιάζουν τα σύνθετα με δεσμευμένο θέμα για δημιουργία παράγωγων ρημάτων, π.χ. $\gamma\lambda\omega\sigma\sigma(o)-\lambda\acute{o}\gamma(o\varsigma) > \gamma\lambda\omega\sigma\sigma(o)-\lambda\omicron\gamma(o\acute{\omega})$. Η κατευθυντικότητα της διαδικασίας της μετάπλασης (Κουτσούκος 2020: 78-79), ήτοι η παραγωγή σύνθετου σχηματισμού, που ανήκει στη ρηματική κατηγορία, από ονοματικό σύνθετο με δεσμευμένο θέμα, μπορεί να προσδιοριστεί με μία σειρά κριτηρίων. Ειδικότερα, σύμφωνα με τη Ralli (2008a: 162-163), η κατεύθυνση παραγωγής είναι πάντοτε συγκεκριμένη, από τα ουσιαστικά στα ρήματα, λόγω της πρότερης εμφάνισής τους σε σχέση με τα τελευταία. Επίσης, εξίσου σημαντική παράμετρος που αφορά την κατεύθυνση της μετάπλασης, αποτελεί το σημασιολογικό κριτήριο, καθώς, όπως επισημαίνει ο Koutsoukos (2013: 48), το ουσιαστικό εμπεριέχεται σημασιολογικά στο ρήμα και όχι το αντίστροφο, π.χ. το ρήμα $\gamma\lambda\omega\sigma\sigma\omicron\lambda\omicron\gamma(o\acute{\omega})$ μπορεί να αναλυθεί ως $\delta\rho\alpha\sigma\tau\eta\rho\iota\omicron\pi\omicron\upsilon\omicron\mu\alpha\iota/\mu\iota\lambda\acute{\alpha}\omega$ ως $\gamma\lambda\omega\sigma\sigma\omicron\lambda\omicron\gamma\omicron\varsigma$. Επομένως, η ονοματική υπόσταση των συνθέτων με δεσμευμένο θέμα προκύπτει από τη δυνατότητά τους να αποτελούν βάσεις παραγωγής ρημάτων με τη διαδικασία της μετάπλασης.

Μεταξύ των στοιχείων που συνηγορούν στην ονοματική υπόσταση των δεσμευμένων θεμάτων, θα πρέπει να συμπεριληφθεί η δυνατότητά τους να συνδυάζονται με θέματα που ανήκουν στη γραμματική κατηγορία των επιθέτων, συνδυασμός, δηλαδή, που δεν θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί με ρηματική βάση, π.χ. $\tau\alpha\chi\upsilon-\gamma\rho\acute{\alpha}\phi(o\varsigma)$, αλλά και η δυνατότητά τους να συνδυάζονται με προθήματα που θέτουν ως περιορισμό την ονοματική βάση, π.χ. $\acute{\alpha}-\gamma\rho\alpha\phi(o\varsigma)$ και όχι $*\alpha\gamma\rho\acute{\alpha}\phi\omega$ (Ralli 2008a: 162).

Σύμφωνα με τη Ralli (2008a: 164-165), η παράγωγή φύση των δεσμευμένων θεμάτων οδηγεί σε κάποιους περιορισμούς, αναφορικά με τα σύνθετα που μπορούν να δημιουργήσουν, περιορισμοί δηλαδή που δεν εντοπίζονται στα κοινά σύνθετα. Επιπλέον διαφορές εντοπίζονται, πέραν του χαρακτηριστικού της αποκλειστικής παρουσίας τους ως δεύτερα συστατικά συνθέτων, για το οποίο έγινε λόγος. Ειδικότερα, ένας περιορισμός των συνθέτων που περιέχουν δεσμευμένα θέματα, αποτελεί το γεγονός, ότι τα συστατικά τους βρίσκονται πάντοτε σε σχέσεις εξάρτησης, ενώ δεν εμφανίζουν και τα δύο είδη σχέσεων, δηλαδή, σχέσεις παράταξης και εξάρτησης, όπως τα κοινά σύνθετα (Ralli 2008a: 165). Το χαρακτηριστικό αυτό, σύμφωνα με τη Ralli (2008a: 165), αποδίδεται στο γεγονός ότι αποτελούν στοιχεία που έχουν προέλθει από παραγωγή και, επομένως, μοιράζονται με τα κοινά θέματα που έχουν προκύψει μέσα από παραγωγικές διαδικασίες, την ιδιότητα, να μην εμφανίζονται ως συνθετικά στοιχεία εντός συνθέτων όπου υπάρχει σχέση παράταξης μεταξύ των συστατικών τους.

Επιπλέον, σύμφωνα με τις Nespor & Ralli (1996: 373-374), φωνολογικά δεν υιοθετείται από τα δεσμευμένα θέματα ο τονισμός στην προπαραλήγουσα, που ακολουθεί το δομικό σχήμα των σύνθετων σχηματισμών, στους οποίους συμμετέχουν. Και αυτό συμβαίνει, διότι τονικά φαίνεται να συμπεριφέρονται ως παραγωγικά επιθήματα, που φέρουν εγγενή τονισμό, ο οποίος επηρεάζει τον τονισμό του σύνθετου σχηματισμού, π.χ. *θε(ο)-τόκ(ος)*. Οι ελάχιστες εξαιρέσεις σε φωνολογικό επίπεδο, που αφορούν τον τονισμό στην προπαραλήγουσα, και, συνεπώς, παρουσιάζουν συμμόρφωση προς τον τονισμό των κοινών συνθέτων με δομή [θέμα θέμα], αποτελούν περιπτώσεις λέξεων με παθητική σημασία, π.χ. *οικ(ό)-τροφ(ος)*, σε αντίθεση με την ενεργητική σημασία της λέξης *κτην(ο)-τρόφ(ος)*. Οι λέξεις αυτές, σύμφωνα με τις Nespor και Ralli (1996: 374), εισέρχονται στη διαδικασία της σύνθεσης χωρίς τονικές ιδιότητες, υπακούοντας στον τονισμό της προπαραλήγουσας. Συνεπώς, όπως προκύπτει από τη μελέτη των Nespor και Ralli (1996: 369), παρά τις εξαιρέσεις που υπάρχουν, τα στοιχεία που έχουν σχηματιστεί με παραγωγική διαδικασία, τείνουν να διατηρούν στους σύνθετους σχηματισμούς την αρχική θέση τονισμού του παραγωγικού επιθήματος, π.χ. *καρτ(ο)-μετρητ(ής)* (κοινό σύνθετο με θέμα που έχει προκύψει με παραγωγή) και *χαρτ(ο)-γράφ(ος)* (σύνθετο με δεσμευμένο θέμα που έχει προκύψει με παραγωγή) (Ralli 2008a: 164-165, 171).

Η Ralli (2008a: 165), στο πλαίσιο των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών που παρουσιάζει αυτή η κατηγορία συνθέτων, αναφέρει ότι τα δεσμευμένα θέματα, λόγω της

αρχαιοελληνικής τους προέλευσης και της επανεισαγωγής τους τελευταίους δύο αιώνες, δεν ανανεώνονται, και ως εκ τούτου ανήκουν σε μία κλειστή τάξη στοιχείων. Εντούτοις, τα δεσμευμένα θέματα εξακολουθούν να συμμετέχουν στο πλαίσιο των μορφολογικών διαδικασιών, στον σχηματισμό λέξεων της Νέας Ελληνικής. Σύμφωνα με τη Ralli (2008a: 166), η παραγωγικότητα των εν λόγω στοιχείων, δεν οφείλεται αποκλειστικά στον αριθμό των λέξεων, στις οποίες εντοπίζονται, αλλά και στη δυνατότητα που παρουσιάζουν ως προς τον συνδυασμό τους, ακόμη και με θέματα ξένης προέλευσης, π.χ. *μπουρδ(ο)-λόγ(ος)*, όπου το θέμα *μπουρδ-* προέρχεται από τα ισπανικά. Μπορούν δηλαδή να συνδυάζονται με ποικίλες βάσεις, χωρίς, ωστόσο, να αποκλείονται και οι εξαιρέσεις, που αφορούν τους συνδυασμούς των δεσμευμένων θεμάτων, που είναι μη αναγνωρίσιμα πλέον από τους ομιλητές της Νέας Ελληνικής, με αρχαιοελληνικά θέματα, π.χ. *βρεφ(ο)-κόμ(ος)* (Ralli 2008a: 166-167).

Παρ' όλα αυτά, η Ralli (2008a: 167) θεωρεί ότι τα σύνθετα που περιέχουν δεσμευμένα θέματα, απαντούν σε μορφολογικούς σχηματισμούς προερχόμενους από μορφωμένους ομιλητές, ως αποτέλεσμα συνειδητών προσπαθειών. Επομένως, σύμφωνα με την ίδια (Ralli 2008a: 167), τα δεσμευμένα θέματα είναι προσδιορισμένα ως προς το λόγιο χαρακτηριστικό, όχι λόγω της αδυναμίας συνδυασμού τους με ποικίλες βάσεις και τυχόν περιορισμών που φέρουν, αναφορικά με την προέλευση των θεμάτων με τα οποία συνδυάζονται, αλλά λόγω του μη αυθόρμητου σχηματισμού τους στον καθημερινό λόγο. Αυτό το χαρακτηριστικό σχετίζεται με την επανεισαγωγή τους από την Αρχαία Ελληνική και όχι τη φυσική τους εξέλιξη στη γλώσσα (Ralli 2008a: 155). Συνοψίζοντας, η Ralli (2008a: 165, 168) υποστηρίζει ότι η σύνθεση με δεσμευμένα θέματα μπορεί να γίνει αντιληπτή ως μέρος του γενικότερου συστήματος σύνθεσης της Νέας Ελληνικής και ότι η παραγωγικότητά της θα πρέπει να γίνει κατανοητή ως μία λιγότερο παραγωγική διαδικασία, σε σχέση με τη διαδικασία σχηματισμού των κοινών συνθέτων.

4. Διδακτικές προτάσεις για την πρωτοβάθμια εκπαίδευση: Ε΄ και ΣΤ΄ Δημοτικού

4.1 Η διδασκαλία των μορφολογικά περίπλοκων λέξεων στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση

Σύμφωνα με την Ευθυμίου (2001: 333), το μεγαλύτερο τμήμα του λεξιλογίου της Νέας Ελληνικής, καταλαμβάνεται από λέξεις που ανήκουν στην κατηγορία των μη απλών λεξικών μονάδων. Πρόκειται δηλαδή για λέξεις που έχουν σχηματιστεί με τη διαδικασία της παραγωγής και της σύνθεσης, αλλά και μέσα από τον συνδυασμό των διαδικασιών αυτών. Ένα από τα βασικά προβλήματα που εντοπίζονται στη διδασκαλία των λεξικών αυτών μονάδων στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, αποτελεί ο γενικευτικός τρόπος και η έλλειψη συστηματικότητας στην παρουσίασή τους, που εκφράζεται πολλές φορές, μέσα από την απουσία αντιπροσωπευτικών παραδειγμάτων των επιμέρους κατηγοριών, ως αποτέλεσμα της πρόκρισης στη διδασκαλία μη παραγωγικών τύπων και σημασιών (Ευθυμίου 2001: 333-334).¹¹

Επιπλέον, σύμφωνα με σύγχρονες διδακτικές προτάσεις στη διδασκαλία του λεξιλογίου, η μορφοματική ανάλυση των μορφολογικά περίπλοκων λεξικών μονάδων, μπορεί να συμβάλει στην ανάπτυξη του λεξιλογίου των μαθητών, που προκύπτει μέσα από την ικανότητα δομικής αναγνώρισης και σημασιολογικής αποκωδικοποίησης των λέξεων, καθώς και στη βελτίωση της ορθογραφικής και αναγνωστικής δεξιότητας (Ευθυμίου 2013: 102-104).¹² Με τη σειρά της, η επιτυχής μορφολογική ανάλυση εξαρτάται από τη μορφολογική επίγνωση που έχει καλλιεργήσει κάθε μαθητής, ως μέρος του πολλαπλού χαρακτήρα της λεξιλογικής συνειδητότητας (word consciousness) (Ευθυμίου 2013: 41, 67-68). Σύμφωνα με την Ευθυμίου (2013), η διδασκαλία τόσο των προθημάτων όσο και των επιθημάτων, καθώς και η αξιοποίηση του μορφολογικού τεμαχισμού, θα πρέπει να γίνονται σε όλες τις τάξεις του Δημοτικού. Μάλιστα, σύμφωνα

¹¹ Χαρακτηριστικό παράδειγμα ελλιπούς και συγκεχυμένης παρουσίασης στα σχολικά βιβλία αποτελεί, κατά την Ευθυμίου (2001: 334), η περίπτωση του επιθήματος *-ιά*. Σύμφωνα με την ίδια (Ευθυμίου 2000α), οι μαθητές θα πρέπει να διδάσκονται και κατηγορίες παράγωγων λέξεων που εμφανίζουν ετερογένεια, ως προς τις σημασιο-αναφορικές τάξεις που σχηματίζουν. Επισημαίνει ότι σε αυτές τις περιπτώσεις θα πρέπει να ακολουθείται διδακτική προσέγγιση που να ξεκινάει με τη διδασκαλία λέξεων που εμφανίζουν μεγαλύτερη παραγωγικότητα και λέξεων που παραπέμπουν σε συγκεκριμένα αντικείμενα. Σε μεγαλύτερες τάξεις στην πρωτοβάθμια, μπορεί να ακολουθήσει η διδασκαλία λέξεων με μικρότερη παραγωγικότητα, η αναφορά σε λέξεις που δηλώνουν αφηρημένες έννοιες, αλλά και σε λέξεις που χρησιμοποιούνται σε ανεπίσημα περιβάλλοντα λόγου, γεγονός που συνεπάγεται τη διδασκαλία πραγματολογικών γνώσεων.

¹² Η μορφολογική ανάλυση ως στρατηγική εκμάθησης λεξιλογίου, προτείνεται και κατά τη διδασκαλία της Νέας Ελληνικής ως δεύτερης ή ξένης γλώσσας (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη & Μητσιακή 2010).

με έρευνα της ίδιας (Ευθυμίου 2000β), η διδασκαλία των προσφυμάτων μπορεί να ξεκινήσει σε προσχολικό επίπεδο, όπου μέσα από δραστηριότητες σε μορφή παιχνιδιού, μπορεί να καλλιεργηθεί η μορφολογική ενημερότητα (morphological awareness) και να εμπλουτιστεί το λεξιλόγιο των νηπίων.

Όπως προκύπτει από τα προαναφερθέντα, η διδασκαλία των παράγωγων και σύνθετων σχηματισμών θα πρέπει να ακολουθεί μία συστηματικότητα, οδηγώντας κλιμακωτά από το απλούστερο φαινόμενο στο πιο απαιτητικό, ώστε να επιτυγχάνεται η μέγιστη λεξιλογική ανάπτυξη των μαθητών (Μήτσης 2012: 344-345). Αναφορικά με τις παράγωγες λέξεις που σχηματίζονται προσφυματικά, τα προθήματα και τα επιθήματα που θα διδάχτούν στη σχολική τάξη, θα πρέπει να ικανοποιούν συγχρόνως τα κριτήρια της συχνότητας, της κανονικότητας, της παραγωγικότητας και της προβλεψιμότητας (Ευθυμίου, Ιορδανίδου, Τσεβά & Βασιλείου 2011: 158-160· Ευθυμίου 2013: 104-111).

Το κριτήριο της συχνότητας αφορά τον αριθμό των λέξεων στις οποίες εμφανίζεται το πρόσφυμα, και συνεπώς, η διδασκαλία των γραμματικών μορφημάτων που εμφανίζονται σε μεγαλύτερη συχνότητα στα σχολικά βιβλία, εξασφαλίζει την πρόσβαση των μαθητών σε ένα μεγάλο τμήμα του λεξιλογίου. Ειδικότερα, σύμφωνα με την έρευνα των Δουρτιμέ και Πατραμάνη (2010 στο Ευθυμίου κ.ά. 2011: 159), τα προθήματα με τη μεγαλύτερη συχνότητα στα εγχειρίδια των βασικών μαθημάτων του Δημοτικού, τα οποία θα πρέπει να διδάσκονται κατά προτεραιότητα, είναι τα *δια-*, *α-*, *συν-*, *μετα-* και *περι-*, ενώ σύμφωνα με την έρευνα των Ευθυμίου, Γκαβανόζη και Χάβου (2012 στο Ευθυμίου 2013: 105-106), τα πιο συχνά επιθήματα στα εγχειρίδια της Γ' Δημοτικού είναι τα *-ικ(ός)*, *-σ(η)*, *-ί(α)*, *-ίζ(ω)*, *-α*, *-εύ(ω)*, *-ών(ω)* και *μα*.

Το κριτήριο της κανονικότητας, επίσης, θα πρέπει να λαμβάνεται σοβαρά υπόψη, και να συνυπολογίζεται μαζί με τη συχνότητα των προσφυμάτων, σύμφωνα με τους Bauer και Nation (1993 στο Ευθυμίου κ.ά. 2011: 159-160). Το κριτήριο αυτό, αφορά τη δομική και φωνητική ομαλότητα που παρουσιάζουν τα προσφύματα, και σχετίζεται με την εκμάθηση κανονικοτήτων στη γλώσσα από τους μαθητές, π.χ. το πρόθημα *συν-* εμφανίζει ποικιλότητα στη μορφή και την προφορά, οπότε θα πρέπει να ακολουθεί τη διδασκαλία άλλων προσφυμάτων με μεγαλύτερη ομαλότητα (Ευθυμίου κ.ά. 2011: 159).

Αναφορικά με το κριτήριο της παραγωγικότητας, εννοούνται τόσο η «διαθεσιμότητα» του προσφύματος, ήτοι η δυνατότητα που εμφανίζει στην κατασκευή νέων λέξεων, όσο και η «αποδοτικότητα», δηλαδή, η δυνατότητα συνδυασμού του με μεγάλο αριθμό

βάσεων (Corbin 1987 στο Ευθυμίου 2001: 335). Στο πλαίσιο αυτό, σύμφωνα με τους Efthymiou, Fragaki και Markos (2012 στο Ευθυμίου 2013: 109), τα επιθήματα *-ίζ(ω)* και *-ών(ω)* εμφανίζουν υψηλό βαθμό παραγωγικότητας, και θα πρέπει να διδάσκονται κατά προτεραιότητα στους μαθητές, σε αντίθεση με τα επιθήματα *-(ι)άζ(ω)*, *-αίν(ω)* και *-ύν(ω)*, τα οποία είναι ελάχιστα παραγωγικά, και θα πρέπει να έπονται στη διδακτική πράξη.

Τέλος, το κριτήριο της προβλεψιμότητας, σχετίζεται με τον αριθμό και τη συχνότητα των σημασιών των προσφυμάτων, π.χ. η σημασία του επιθήματος *-άκ(ι)* που δηλώνει υποκορισμό, θα πρέπει να προηγείται της διδασκαλίας του προθήματος *ξε-* που έχει αναιρετική, επιτακτική και αφαιρετική σημασία (Ευθυμίου 2013: 109-110). Στα κριτήρια επιλογής των προς διδασκαλία παράγωγων λέξεων, σύμφωνα με την Ευθυμίου (2001: 334-336), θα πρέπει να προστεθούν και τα ενδιαφέροντα των ίδιων των μαθητών, δηλαδή, να λαμβάνεται υπόψη η επιθυμία τους σχετικά με τη διδασκαλία των παράγωγων σχηματισμών.¹³

Για τη διδασκαλία των σύνθετων λέξεων, η Ευθυμίου (2013: 110-111) υποστηρίζει ότι θα πρέπει να εφαρμόζονται παρόμοια κριτήρια με αυτά των παράγωγων λέξεων. Πρώτα απ' όλα, σύμφωνα με το κριτήριο της συχνότητας, θα πρέπει να διδάσκονται κατά προτεραιότητα στους μαθητές τα σύνθετα που εμφανίζουν το συνδετικό φωνήεν *-ο-* μεταξύ των συνθετικών τους, λόγω της συχνότητας εμφάνισης του χαρακτηριστικού αυτού στα σύνθετα της Νέας Ελληνικής, π.χ. *ασπρ-ό-μαυρ(ο)*, ενώ τα σύνθετα που εμφανίζουν κάποιο άλλο φωνήεν, π.χ. *βαθ-ύ-πλουτ(ος)*, θα πρέπει να έπονται της διδασκαλίας των πρώτων, λόγω της χαμηλής τους συχνότητας.

Ακόμη, σύμφωνα με το κριτήριο της προβλεψιμότητας, τα παρατακτικά σύνθετα, π.χ. *αλατ-ο-πίπερ(ο)*, θα πρέπει να προηγούνται της διδασκαλίας των σύνθετων σχηματισμών με σχέση εξάρτησης μεταξύ των συστατικών τους, π.χ. *κοτ-ό-σουπ(α)*. Σύμφωνα με έρευνα των Γαβριηλίδου και Ευθυμίου σε παιδιά προσχολικής ηλικίας (2001 στο Ευθυμίου 2013: 110), τα παρατακτικά σύνθετα μπορούν να αποκωδικοποιηθούν με μεγαλύτερη ευκολία συγκριτικά με τα σύνθετα με σχέση εξάρτησης.

¹³Η Ευθυμίου (2001: 335) εντάσσει στα κριτήρια διδασκαλίας και την αναλυσιμότητα, δηλαδή, τη δυνατότητα μορφικής και σημασιολογικής ανάλυσης των προς διδασκαλία λεξικών μονάδων. Περιπτώσεις λέξεων που δεν έχουν δημιουργηθεί με τη διαδικασία της προσφυματικής παραγωγής, π.χ. *χώνω*, θα μπορούσαν να διδαχτούν στη σχολική τάξη, στα πλαίσια παρουσίασης αντιπαραδειγμάτων από τον διδάσκοντα και ρητής διδασκαλίας της στρατηγικής «αφαίρεσης και αντικατάστασης» του προσφύματος (Graves 2004, 2006 στο Ευθυμίου κ.ά. 2011: 163).

Ανάλογα είναι και τα πορίσματα για τα ενδοκεντρικά σύνθετα, π.χ. *σπανακ-ό-πιτ(α)*, συγκριτικά με τα εξωκεντρικά σύνθετα, π.χ. *κοκκιν-ο-μάλλ(α)*. Τα ενδοκεντρικά σύνθετα αποτελούν σύνθετους σχηματισμούς, στους οποίους η σημασία προκύπτει από τα συνθετικά στοιχεία, σε αντίθεση με τα εξωκεντρικά, στα οποία το γένος και η σημασία προκύπτει από εξωτερική αναφορά (Γαβριηλίδου & Ευθυμίου 2001 στο Ευθυμίου 2013: 110-111). Συνεπώς, λόγω της ευκολότερης ερμηνείας των ενδοκεντρικών συνθέτων, προκρίνεται η διδασκαλία τους.

Επίσης, η Ευθυμίου (2013: 111) υποστηρίζει ότι σύμφωνα με το κριτήριο της κανονικότητας, θα πρέπει να προηγείται η διδασκαλία σύνθετων σχηματισμών, που το δεύτερο συνθετικό τους είναι είτε λέξη, π.χ. *τυρ-ό-πιτ(α)*, είτε θέμα, που παρουσιάζει δυνατότητα μετατροπής σε ανεξάρτητη λέξη σε συντακτικό επίπεδο με την προσθήκη του κατάλληλου κλιτικού επιθήματος, π.χ. *αλατ-ο-πίπερ(ο)*. Επομένως, λαμβάνοντας υπόψη το προαναφερθέν κριτήριο, τα σύνθετα με δεσμευμένα θέματα, π.χ. *ανθρωπ-ο-φάγ(ος)*, θα πρέπει να διδάσκονται σε μεγαλύτερες τάξεις του Δημοτικού (Ευθυμίου 2013: 80, 111).

Περνώντας στον τρόπο παρουσίασης των πολύπλοκων λεξικών μονάδων, θα πρέπει να αναφερθεί ότι για τους σύνθετους σχηματισμούς, η Ευθυμίου (2001: 338-340) προτείνει την καθοδήγηση των μαθητών στη συνειδητοποίηση των διαφορετικών μηχανισμών σημασιολογικής ερμηνείας, στους οποίους θα πρέπει να ανατρέχουν, ανάλογα με τη σχέση που υπάρχει μεταξύ των συστατικών των συνθέτων. Έτσι, σύμφωνα με την Αναστασιάδη-Συμεωνίδη (1996: 107-108 στο Ευθυμίου 2001: 338-339), τα παρατακτικά σύνθετα θα πρέπει να ερμηνεύονται από τους μαθητές «σημασιοπραγματολογικά», βάσει του πιο σημαντικού στοιχείου μεταξύ των συνθετικών, π.χ. *ματ-ό-φρυδα*, ενώ τα συνθετικά με σχέση εξάρτησης μεταξύ των συνθετικών τους, θα πρέπει να ερμηνεύονται «σημασιοσυντακτικά», λαμβάνοντας υπόψη ότι το όρισμα τοποθετείται στα αριστερά, π.χ. *νερ-ο-χύτ(ης)*.

Ως προς τον τρόπο παρουσίασης των προσφυματοποιημένων λεξικών μονάδων στη σχολική τάξη, η Ευθυμίου (2001: 336-337) προτείνει να γίνεται βάσει μίας σημασιολογικής κατηγοριοποίησης.¹⁴ Αναλυτικότερα, τα επιθήματα μπορούν να διδαχτούν σε σημασιολογικές τάξεις, π.χ. τα επιθήματα που δηλώνουν υποκορισμό μπορούν να διδαχτούν μαζί, επομένως διδάσκονται μαζί οι λεξικές μονάδες που λήγουν,

¹⁴Ο Nation (2001 στο Ευθυμίου κ.ά. 2011: 162) υποστηρίζει ότι η διδασκαλία των προθημάτων και επιθημάτων θα πρέπει να γίνεται χωριστά, ώστε να αποφεύγεται οποιαδήποτε σύγχυση ανάμεσα σε προσφύματα με παρόμοια σημασία.

π.χ. σε *-άκ(ι)*, *-ούλ(α)*, *-ίτσ(α)*, με τα αντίστοιχα λεξικά παραδείγματα, π.χ. *τσαντ-άκ(ι)*, *ομορφ-ούλ(α)*, *κοπελ-ίτσ(α)*. Με παρόμοιο τρόπο, διδάσκονται και οι υπόλοιπες σημασιολογικές ομάδες για τα επιθήματα που δηλώνουν μεγέθυνση, τον δρώντα μίας ενέργειας, το όργανο, την ενέργεια που οδηγεί σε κάποιο αποτέλεσμα κλπ., αλλά και για τα προθήματα που δηλώνουν χρόνο, άρνηση, αναίρεση, π.χ. *ξε-κουμπών(ω)* κλπ.

Η επιλογή της σημασιολογικής παρουσίας των προσφυμάτων στους μαθητές έχει πολλά οφέλη, όπως υποστηρίζει η Ευθυμίου στις μελέτες της (2001: 336-337, 2013: 114). Ειδικότερα, η διδασκαλία των προσφυμάτων σε οργανωμένες σημασιολογικές ομάδες, συμβάλλει στη διατήρησή τους στη μνήμη των μαθητών, καθώς η οργάνωση αυτή πιθανότατα αντανακλά τη βαθύτερη οργάνωση του γνωστικού λεξιλογίου. Επίσης, δίνει τη δυνατότητα να εξεταστούν παράγωγοι σχηματισμοί που φέρουν την ίδια βάση και διαφορετικό πρόσφυμα, π.χ. *βραδ-ιν(ός)* και *βραδ-ιάτικ(ος)*, και, συνεπώς, να καταδειχτούν οι διαφορές ανάλογα με το περιβάλλον χρήσης της λέξης, αλλά και να γίνουν αντιληπτοί οι περιορισμοί που θέτουν τα προσφύματα, ως προς το είδος της βάσης με την οποία συνδυάζονται, π.χ. είναι δυνατή η παραγωγή της λέξης *ομορφ-ι(ά)*, αλλά όχι της λέξης **ομορφότητα*.

4.2 Μορφολογικές κατηγορίες στα εγχειρίδια για τη διδασκαλία της Νεοελληνικής Γλώσσας της Ε΄ και ΣΤ΄ Δημοτικού

4.2.1 Τα σχολικά βιβλία

Αναφορικά με τις μορφολογικές κατηγορίες της παραγωγής και της σύνθεσης στα σχολικά βιβλία της Νεοελληνικής Γλώσσας των τάξεων της Ε΄ και ΣΤ΄ Δημοτικού, παρατηρείται μία ελλειψής και συχνά λανθασμένη αναφορά σε αυτές, με τις διδακτικές ενότητες της Ε΄ τάξης να υπερτερούν ως προς τον αριθμό των ρητών αναφορών στη μορφολογική διαδικασία της σύνθεσης και των σχετικών ασκήσεων προς τους μαθητές.

Αναλυτικότερα, το εγχειρίδιο της Νεοελληνικής Γλώσσας για τους μαθητές της Ε΄ Δημοτικού (Ιορδανίδου, Αναστασοπούλου κ.ά. χ.χ.α) περιλαμβάνει ασκήσεις που αφορούν τη σύνθεση, στις οποίες εμπεριέχονται και λέξεις που έχουν ως δεύτερο συστατικό δεσμευμένο θέμα. Για παράδειγμα, στην 1^η ενότητα (άσκηση 3, σελ. 14), γίνεται αναφορά στη σύνθεση, στην οποία εμφανίζεται η λέξη *οικ(ο)-λογία*, και στο πλαίσιο άσκησης αντιστοίχισης περιλαμβάνεται η λέξη *οικ(ο)-τροφεί(ο)*. Παρατηρείται, επομένως, μία γενικευτική αναφορά στους σύνθετους σχηματισμούς και παραλείπεται

κάποια ειδική αναφορά στην κατηγορία συνθέτων με δεύτερο συστατικό δεσμευμένο θέμα.

Ακόμη, η άσκηση εμμένει στη σύνθεση, χωρίς να παρουσιάζει συγχρόνως και την παραγωγική διαδικασία που εμπλέκεται στους σύνθετους σχηματισμούς, π.χ. *οικ(ο)-τροφ-εί(ο)*, με αποτέλεσμα να παραλείπεται η, επίσης, περίπλοκη μορφολογική κατηγορία των παρασύνθετων. Επίσης, στο πλαίσιο της 2^{ης} ενότητας (άσκηση 4, σελ. 27), γίνεται ρητή διδασκαλία πάνω στη διαδικασία της σύνθεσης με μορφή επανάληψης γνώσεων «Ας θυμηθούμε ότι, ενώνοντας δύο λέξεις, μπορούμε να φτιάξουμε μία καινούρια σύνθετη λέξη» (Ιορδανίδου, Αναστασοπούλου κ.ά. χ.χ.α: 27). Η άσκηση αυτή δηλώνει λανθασμένα ότι η σύνθεση πραγματοποιείται αποκλειστικά με τον συνδυασμό δύο λέξεων, και όχι θεμάτων, τη δομή, δηλαδή, που συνηθίζεται στη Νέα Ελληνική (Ξυδόπουλος 2008: 200-202).

Επιπλέον, λανθασμένες περιπτώσεις παρουσίασης της μορφολογικής διαδικασίας της σύνθεσης, εντοπίζουμε σε όσες ασκήσεις αναφέρονται στη σύνθεση ως διαδικασία, στην οποία συμμετέχουν προθέσεις της Αρχαίας Ελληνικής, αντί να πραγματοποιείται αναφορά στην παραγωγή. Στη 13^η ενότητα (σελίδες 21-23), μάλιστα, γίνεται ρητή διδασκαλία στη διαδικασία της σύνθεσης, με πρώτο συνθετικό προθέσεις και στοιχεία από την Αρχαία Ελληνική, ενώ συγκεχυμένη είναι η άσκηση στη 2^η ενότητα (άσκηση 3, σελ. 34), στην οποία περιλαμβάνονται τόσο σύνθετες λέξεις, π.χ. *οδόστρωμα*, όσο και παράγωγες, που αναφέρονται ως σύνθετες, π.χ. *έξοδος*, αλλά και λέξεις που έχουν λεξικοποιηθεί, και είναι δομικά και σημασιολογικά αδιαφανείς, αντιμετωπίζονται, επίσης, ως σύνθετες, π.χ. *οδηγός*.

Σχετικά με την παραγωγική διαδικασία, διδάσκεται, κατά κύριο λόγο, μέσα από ασκήσεις που αφορούν τον σχηματισμό της οικογένειας της λέξης, που δίνεται κάθε φορά. Για παράδειγμα, στη 13^η ενότητα (άσκηση 3, σελ. 10), ζητείται η συμπλήρωση παράγωγης λέξης, που προέρχεται από το ρήμα του κειμένου. Επίσης, στην 6^η ενότητα (άσκηση 4, σελ. 74-75), στο πλαίσιο μίας άσκησης, που συνδυάζει παραγωγή και σύνθεση, προκύπτει ο τύπος της παραγωγής από το παράδειγμα που δίνεται, δηλαδή, *φιλ + κατάληξη*. Η χρήση της κατάληξης στη θέση του επιθήματος δημιουργεί αφενός σύγχυση με το κλιτικό επίθημα, την ουσιαστική κατάληξη της λέξης, και κατά συνέπεια, η λέξη μπορεί να θεωρηθεί λανθασμένα ως απλή λεξική μονάδα, αφετέρου δημιουργείται η εντύπωση ότι η παραγωγή περιλαμβάνει μόνο επιθήματα και όχι προθήματα.

Ακόμη, στα πλαίσια της ίδιας άσκησης, η σύνθεση δηλώνεται ρητά, ενώ η παραγωγή απλά εννοείται ως διαδικασία. Συνεπώς, παρατηρείται διαφορετική αντιμετώπιση στο σχολικό βιβλίο αναφορικά με την προβολή των δύο μορφολογικών διαδικασιών, αλλά και λανθασμένη αποτύπωσή τους, καθώς σύμφωνα με τα προαναφερθέντα, δεν ακολουθούν τα σύγχρονα γλωσσολογικά πορίσματα και εμμένουν στην παρουσίαση των γραμματικών φαινομένων, σύμφωνα με τη Γραμματική του Τριανταφυλλίδη (2002).¹⁵

Το Τετράδιο Εργασιών της Ε΄ Δημοτικού (Ιορδανίδου, Αναστασοπούλου κ.ά. χ.χ.β), περιλαμβάνει έναν μικρό αριθμό ασκήσεων που αναφέρονται σχεδόν αποκλειστικά στη διαδικασία της σύνθεσης. Σε αυτές περιλαμβάνεται και μία άσκηση (4^η ενότητα, άσκηση 4, σελ. 35) που αφορά τη διαδικασία σύνθεσης λέξεων με δεσμευμένο θέμα, χωρίς να γίνεται κάποια αναφορά στην ιδιαίτερη αυτή κατηγορία, πέρα από την αρχαιοελληνική προέλευση των θεμάτων.

Σχετικά με το βιβλίο του μαθητή της Νεοελληνικής Γλώσσας της ΣΤ΄ Δημοτικού (Ιορδανίδου, Κανελλοπούλου κ.ά. χ.χ.α), παρατηρείται ελάχιστη αναφορά στις μορφολογικές διαδικασίες σχηματισμού των λέξεων, με τις περιορισμένες ασκήσεις που αφορούν τη σύνθεση με προθέσεις από την Αρχαία Ελληνική, να επικεντρώνονται στον ορθό σχηματισμό των τύπων στους παρελθοντικούς χρόνους. Πιθανώς, θεωρείται ότι έχει προηγηθεί η κατάκτηση των παράγωγων και σύνθετων σχηματισμών, και, επομένως, η έμφαση, στην τελευταία τάξη της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, πρέπει να δίνεται στον σχηματισμό των πιο απαιτητικών τύπων σε μορφολογικό επίπεδο, π.χ. συμπλήρωση αορίστου και παρατατικού στα ρήματα *συμβαίν(ω)*, *παραβαίν(ω)*, *συλλαμβάν(ομαι)* (10^η ενότητα, άσκηση 5, σελ. 76). Το Τετράδιο Εργασιών της ΣΤ΄ τάξης του Δημοτικού (Ιορδανίδου, Κανελλοπούλου κ.ά. χ.χ.β), περιλαμβάνει μεγαλύτερο αριθμό ασκήσεων συγκριτικά με το βιβλίο της Νεοελληνικής Γλώσσας, όπου και πάλι απαντούν δραστηριότητες συμπλήρωσης τύπων που αφορούν σύνθετους σχηματισμούς, αλλά και ασκήσεις παραγωγής λέξεων με βάση τον τύπο του ρήματος που δίνεται, π.χ. δίνεται η λέξη *επαρχία* και ζητείται η συμπλήρωση του επιθέτου *επαρχιακ(ός)* (15^η ενότητα, άσκηση 11, σελ. 49).¹⁶

¹⁵Σύμφωνα με τον Τριανταφυλλίδη (2002: 144-146) οι προθέσεις της Αρχαίας Ελληνικής μετέχουν στη σύνθεση.

¹⁶Οι ασκήσεις που αναφέρονται είναι αντιπροσωπευτικές του συνόλου των ασκήσεων που περιλαμβάνονται στα βιβλία του μαθητή της Νεοελληνικής Γλώσσας και τα Τετράδια Εργασιών για την Ε΄ και ΣΤ΄ Δημοτικού. Στο βιβλίο της Ε΄ τάξης, εντοπίζονται 22 ασκήσεις πάνω στην παραγωγή και τη σύνθεση, στο

4.2.2 Το εγχειρίδιο της Γραμματικής

Σχετικά με το εγχειρίδιο των τάξεων της Ε΄ και ΣΤ΄ Δημοτικού (Φιλιππάκη-Warburton, Γεωργιαφέντης, Κοτζόγλου & Λουκά χ.χ.: 202-207), η αναφορά στην παραγωγική διαδικασία γίνεται αποκλειστικά μέσα από την επιθηματοποίηση, ακολουθώντας με αυτόν τον τρόπο την παρουσίαση του φαινομένου που υιοθετεί το σχολικό βιβλίο. Η μόνη νύξη που γίνεται για την προθηματοποίηση είναι η συναγωγή της διαδικασίας που μπορεί να προκύψει από δύο παραδείγματα, με το πρόθημα *ξε-*, π.χ. *βάφ(ω) > ξε-βάφ(ω)*, και με το στερητικό *α(ν)-*, π.χ. *πιθαν(ός) > α-πίθαν(ος)*. Συγχρόνως, ο ορισμός που δίνεται για την παραγωγή αναφέρεται στον σχηματισμό λέξεων με την προσθήκη κατάληξης σε ήδη υφιστάμενες λέξεις. Επομένως, η σχολική Γραμματική και το βιβλίο της Νεοελληνικής Γλώσσας συμβαδίζουν ως προς την αποφυγή ορολογίας και την υιοθέτηση μιας πιο γενικευτικής γλώσσας.

Στη συνέχεια, και στα πλαίσια της σύνθεσης, υιοθετείται ο ορισμός που βρίσκουμε στο εγχειρίδιο της Νεοελληνικής Γλώσσας, περί συνδυασμού δύο λέξεων και όχι θεμάτων, ενώ υιοθετείται και περαιτέρω διαχωρισμός σε παρατακτικά, προσδιοριστικά, κτητικά και αντικειμενικά σύνθετα. Ωστόσο, στη σχολική Γραμματική επισημαίνεται ότι οι προθέσεις μπορούν να συνδυαστούν με λέξεις και να δημιουργήσουν νέες λεξικές μονάδες, που «άλλοτε μοιάζουν με παράγωγα και άλλοτε με σύνθετα» (Φιλιππάκη-Warburton, Γεωργιαφέντης, Κοτζόγλου & Λουκά χ.χ.: 207), δημιουργώντας σύγχυση σχετικά με το αν οι λέξεις που προκύπτουν, δημιουργούνται με τη διαδικασία της παραγωγής ή της σύνθεσης.

Όπως προκύπτει από τα παραπάνω, η σχολική Γραμματική των δύο τελευταίων τάξεων της πρωτοβάθμιας συμβαδίζει με το περιεχόμενο των ασκήσεων και τις περιπτώσεις που υφίσταται ρητή διδασκαλία στο βιβλίο του μαθητή, αναφορικά με τις μη απλές λεξικές μονάδες. Η μόνη διαφοροποίηση που παρατηρείται, έγκειται στην υιοθέτηση μίας στάσης υπέρ της λειτουργίας των προθέσεων ως παραγωγικών προθημάτων, χωρίς, ωστόσο, αυτό να είναι ξεκάθαρο. Σχετικά με τα δεσμευμένα θέματα, προκύπτει ότι απουσιάζουν και από το περιεχόμενο της Γραμματικής της Ε΄ και ΣΤ΄ Δημοτικού.

4.2.3 Ο Οδηγός του εκπαιδευτικού

Στον Οδηγό του εκπαιδευτικού για το μάθημα της Νεοελληνικής Γλώσσας στο Δημοτικό (Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής 2022α: 22-26), πραγματοποιείται ξεχωριστή αναφορά στις μορφολογικές διαδικασίες της παραγωγής και της σύνθεσης, ως μέρος των προς διδασκαλία θεματικών ενοτήτων του λεξιλογίου. Στο πλαίσιο της επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών πάνω στις διαδικασίες σχηματισμού λέξεων, αναφέρεται ρητά η δημιουργία παράγωγων λέξεων με τη χρήση προθημάτων και επιθημάτων, τα οποία συνδυάζονται με μία ρίζα ή αλλιώς βάση. Ακόμη, γίνεται λόγος και για το κλιτικό επίθημα, με την επεξήγηση ότι είναι η κατάληξη που προστίθεται στο θέμα. Επιπλέον, δίνεται μία λίστα με προθέσεις από την Αρχαία Ελληνική, ανάλογη με τη λίστα που απαντά και στο βιβλίο του μαθητή, π.χ. *ανα-*, *κατα-*, *μετα-*.

Η διαφορά έγκειται στο γεγονός ότι τα παραπάνω αναφέρονται ως στοιχεία που λαμβάνουν μέρος στη διαδικασία της παραγωγής, σε αντιδιαστολή με τη 13^η ενότητα του βιβλίου της Νεοελληνικής Γλώσσας της Ε' Δημοτικού, που αναφέρονται ως συνθετικά στοιχεία (Ιορδανίδου, Αναστασοπούλου κ.ά. χ.χ.α: 21-23). Διαφοροποίηση, ακόμη, παρατηρείται στο γεγονός ότι, και πάλι, σε μορφή λίστας αναφέρονται στοιχεία που, για τον Οδηγό του εκπαιδευτικού, λειτουργούν ως λεξικά προθήματα, π.χ. *ευρω-*, *τηλε-*, και συμμετέχουν στην παραγωγή, ενώ σύμφωνα με το βιβλίο του μαθητή, λειτουργούν ως συνθετικά στοιχεία.

Ως προς τη σύνθεση, ο Οδηγός του εκπαιδευτικού συνάδει με τη σχολική Γραμματική και το βιβλίο του μαθητή, καθώς εξακολουθεί να αναφέρεται στη λέξη ως δομικό στοιχείο της σύνθεσης. Τέλος, γίνεται αναφορά και στις παρασύνθετες, αλλά και τις πολυσύνθετες λέξεις, που δεν εντοπίζονται στα αντίστοιχα διδακτικά εγχειρίδια με μορφή ρητής διδασκαλίας. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι ο Οδηγός για τον εκπαιδευτικό (Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής 2022α: 29-34) περιλαμβάνει και διδακτικά σενάρια με δραστηριότητες, οι οποίες ακολουθούν την ορολογία που προαναφέρθηκε και συνιστούν τον διαχωρισμό, στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής πράξης, σε μορφήματα, δηλαδή σε παραγωγικά προθήματα, παραγωγικά επιθήματα, κλιτικά επιθήματα και θέματα.

Επομένως, δημιουργείται ένα χάσμα ανάμεσα στον τρόπο που παρουσιάζονται τα γραμματικά φαινόμενα από τα εγχειρίδια που απευθύνονται στους μαθητές και στον τρόπο που τα ίδια φαινόμενα προτείνονται προς διδασκαλία στους εκπαιδευτικούς. Και

αυτό συμβαίνει, διότι ο Οδηγός για τον εκπαιδευτικό ακολουθεί την ορολογία και την ένταξη των φαινομένων στις διαδικασίες σχηματισμού λέξεων που ορίζει η σύγχρονη Γλωσσολογία, με εξαίρεση την αποκλειστική αναφορά στις λέξεις ως συστατικά των σύνθετων σχηματισμών. Ενώ, τα σχολικά εγχειρίδια και η Γραμματική εμμένουν σε έναν παλαιότερο τρόπο θεώρησης των φαινομένων.

4.3 Δραστηριότητες εκμάθησης των δεσμευμένων θεμάτων

Οι μελέτες για τη διδασκαλία του λεξιλογίου, σε συνάρτηση με το Πρόγραμμα Σπουδών για το Δημοτικό, καταδεικνύουν την ανάγκη για ένταξη περισσότερων ασκήσεων μορφοματικής ανάλυσης στο γλωσσικό μάθημα. Στα πλαίσια της ελλιπούς παρουσίας μορφολογικών ασκήσεων γενικότερα, και ασκήσεων με έμφαση στα δεσμευμένα θέματα ειδικότερα, στα διδακτικά εγχειρίδια των μαθητών, θεωρείται απαραίτητη η διαμόρφωση δραστηριοτήτων που θα χαρακτηρίζονται από συστηματικότητα ως προς την παρουσίαση των φαινομένων.

Έχοντας ως δεδομένο ότι η Ράλλη (2005) εντάσσει τα δεσμευμένα θέματα σε μία ενδιαμέση μορφολογική κατηγορία, που τοποθετείται πλησιέστερα στη σύνθεση, θα επιχειρήσουμε να τα διδάξουμε ως μία ιδιαίτερη κατηγορία σύνθετων λέξεων. Οι στόχοι που θέτονται μέσα από τις προτεινόμενες δραστηριότητες για τα δεσμευμένα θέματα που ακολουθούν, είναι εναρμονισμένες με το πλαίσιο του Προγράμματος Σπουδών για το Δημοτικό, σύμφωνα με το οποίο οι μαθητές θα πρέπει να έρθουν σε επαφή με ιδιαίτερες λεξιλογικές κατηγορίες, που έχουν δημιουργηθεί με στοιχεία από την Αρχαία Ελληνική «...-κομία, -λογία, -αλγία» (Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής 2022β: 103). Επιπλέον, οι στόχοι που καλύπτονται είναι: (α) η τριβή των μαθητών με λεξικές μονάδες που έχουν δημιουργηθεί μέσα από τη διαδικασία της παραγωγής και της σύνθεσης, (β) η συνειδητοποίηση των δυνατοτήτων που δίνουν οι μορφολογικές διαδικασίες στον σχηματισμό λέξεων, μέσα από τη μορφοματική ανάλυση, (γ) η ενασχόληση με οικογένειες λέξεων, αλλά και (δ) η εξοικείωση με τη χρήση λεξικού (Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής 2022β: 27-28). Ακολουθούν οι προτεινόμενες δραστηριότητες και οι ειδικότεροι στόχοι που μπορούν να ικανοποιηθούν με την υλοποίησή τους.

Εκπαιδευτικές Δραστηριότητες:

 Δραστηριότητα 1: Η παρούσα δραστηριότητα συνίσταται στη γνωριμία των μαθητών με τα δεσμευμένα θέματα, και στοχεύει στην καλλιέργεια της μορφολογικής τους επίγνωσης και της γενικότερης λεξιλογικής συνειδητότητας (Ευθυμίου 2013: 67-80). Ακολουθείται η επαγωγική μέθοδος αναφορικά με την πορεία κατάκτησης του φαινομένου από τους μαθητές, όπως προτείνεται από τον Μήτση (2015: 459-461). Η αφορμή για την έναρξη της διδασκαλίας μπορεί να γίνει μέσα από την παρουσία δεσμευμένων θεμάτων σε παράδειγμα της 1^{ης} ενότητας του βιβλίου της Νεοελληνικής Γλώσσας της Ε' τάξης, όπου γίνεται αναφορά στη σύνθεση με δεύτερο συνθετικό το -*λόγ(ος)* (άσκηση 3, σελ. 14).

- Ο δάσκαλος μπορεί να ζητήσει από τους μαθητές να σκεφτούν επαγγέλματα/επιστήμες που λήγουν σε -*λόγ(ος)*, π.χ. *καρδι-ο-λόγ(ος)*, *βι-ο-λόγ(ος)*.
- Στη συνέχεια, ο δάσκαλος ζητάει από τους μαθητές να εντοπίσουν τα συνθετικά στοιχεία της λέξης, γίνεται δηλαδή μορφολογική ανάλυση.
- Στο στάδιο αυτό, γίνεται ρητή διδασκαλία, όπου οι λέξεις με δεσμευμένα θέματα παρουσιάζονται ως ιδιαίτερη περίπτωση σύνθετων λέξεων, καθώς το δεύτερο συνθετικό τους προέρχεται από την Αρχαία Ελληνική. Δίνονται και άλλα παραδείγματα δεσμευμένων θεμάτων από τον δάσκαλο, π.χ. *κτην-ο-τρόφ(ος)*, *δασ-ο-νόμ(ος)*, *ταυρ-ο-μάχ(ος)*, όπου μπορεί να αναφερθεί και η λέξη από την οποία προέρχονται, π.χ. *λέγ(ω)*, *τρέφ(ω)*, *μάχ(ομαι)*, *νέμ(ω)* κλπ.
- Εξηγείται ότι το δεύτερο συνθετικό των λέξεων, μπορεί να μοιάζει με λέξεις που υπάρχουν στη Νέα Ελληνική σήμερα, π.χ. *λόγος*, *νόμος*, αλλά η σημασία τους είναι διαφορετική. Στο πλαίσιο αυτό, μπορεί να γίνει μία λίστα με λέξεις που λήγουν στο ίδιο δεσμευμένο θέμα και ταξινομούνται ως προς την ίδια σημασιολογική κατηγορία, π.χ. οι λέξεις που λήγουν σε -*λόγος* και δηλώνουν επιστήμονες. Συνεπώς, μπορεί να εξηγηθεί ότι οι λέξεις αυτές δεν μοιάζουν μόνο δομικά μεταξύ τους, αλλά και σημασιολογικά, καθώς αναφέρονται σε ειδικό επιστήμονα, και να γίνει αντιδιαστολή σε σημασιολογικό επίπεδο με τις μορφολογικά όμοιες λέξεις που απαντούν συγχρονικά (Ιορδανίδου & Πανταζάρα 2024: 203).
- Μπορεί να ζητηθεί από τους μαθητές να κάνουν αναζήτηση στο λεξικό τους, ώστε να εντοπίσουν και άλλες λέξεις που λήγουν σε δεσμευμένα θέματα και να τις παρουσιάσουν στην τάξη.
- Έπειτα, ο εκπαιδευτικός μπορεί να τους ζητήσει να κάνουν μορφηματική ανάλυση, ώστε να εξασκηθούν περαιτέρω στη διαδικασία και, είτε να δώσουν μία ερμηνεία για τις λέξεις είτε να τις εντάξουν σε κάποια πρόταση, ώστε να εξασκηθούν στη χρήση τους μέσα στο λόγο.

- Ακόμη, θα μπορούσε να ζητηθεί από τους μαθητές ο εντοπισμός των κανονικοτήτων που εμφανίζουν τα σύνθετα με δεσμευμένα θέματα, δηλαδή τα κοινά που μοιράζονται με τα υπόλοιπα σύνθετα, π.χ. συνδετικό φωνήεν μεταξύ των δύο συνθετικών στοιχείων.

 Δραστηριότητα 2: Η παρούσα άσκηση, αποτελεί μία παραλλαγή της άσκησης που υπάρχει στην 6^η ενότητα του βιβλίου της Ε΄ Δημοτικού (άσκηση 4, σελ. 75), ώστε να γίνουν κατανοητοί από τους μαθητές οι τρόποι σχηματισμού απλών, παράγωγων και σύνθετων λέξεων, καθώς και λέξεων που περιλαμβάνουν δεσμευμένα θέματα. Στο πλαίσιο αυτό, ακολουθώντας τα πορίσματα της σύγχρονης Γλωσσολογίας, γίνεται αρχικά ρητή διδασκαλία, κατά την οποία ο δάσκαλος εξηγεί ότι ο όρος *κατάληξη* αφορά το ληκτικό τεμάχιο της κλίσης, οι όροι *παραγωγικό πρόθημα* και *επίθημα* χρησιμοποιούνται για να δηλωθούν τα στοιχεία που μετέχουν στην παραγωγική διαδικασία, ενώ η σύνθεση μπορεί να πραγματοποιηθεί έχοντας ως συνθετικό στοιχείο *θέμα* και σπανιότερα *λέξη*. Ακολουθεί το κύριο μέρος της άσκησης:

Να τοποθετήσετε τις παρακάτω λέξεις στην κατάλληλη στήλη και να αναλύσετε τις λέξεις στα συστατικά τους: *θεός, θεότητα, θεολόγος, θεοσκόταδο, ανθρωπολόγος, άνθρωπος, ανθρώπινος, χιονάνθρωπος, αστρονόμος, άστρο, αστρικός, αστροναύτης.*

θέμα + κατάληξη	θέμα + παραγωγικό επίθημα+κατάληξη	θέμα + θέμα + κατάληξη	θέμα + θέμα (από την Αρχαία Ελληνική) +κατάληξη

 Δραστηριότητα 3: Η παρούσα άσκηση στοχεύει στη συνειδητοποίηση της σημασίας των λέξεων που περιέχουν δεσμευμένα θέματα.

Παρακάτω σας δίνονται προτάσεις που περιέχουν κενά. Μαντέψτε τη λέξη που λείπει και τοποθετήστε την στη σωστή πτώση. Μέσα στην παρένθεση δίνεται το πρώτο συνθετικό της λέξης που πρέπει να βρείτε.

- Ο γιατρός του ζήτησε να επισκεφτεί άμεσα τον(μικρόβιο) για να κάνει εξετάσεις αίματος.
- Όταν θα πάω στο χωριό μου, δεν θα παραλείψω να σας φέρω γαλακτοκομικά προϊόντα που τα παρασκευάζει ένας καλός μου φίλος (τυρί).
- Η μητέρα μου είναι..... (αρχαίος). Αυτή την περίοδο βρίσκεται σε ανασκαφικές έρευνες στη Θάσο.
- Στις μέρες μας, που οι πυρκαγιές είναι συχνό φαινόμενο, το επάγγελμα του..... (δάσος) μπορεί να αποδειχτεί σωτήριο για την προστασία της χλωρίδας.
- Η εργασία των(τραπέζι) περιλαμβάνει κυρίως το καθάρισμα των τραπεζιών και το σερβίρισμα των γευμάτων.
- Η Ισπανία είναι γνωστή για τους αγώνες των..... (ταύρος) στις αρένες της χώρας.
- Θα αγοράσω μέλι από έναν (μέλισσα), ώστε να είμαι σίγουρη ότι δεν είναι νοθευμένο.
- Ο.....(σεισμός) κατέγραψε υψηλή σεισμική δόνηση με επίκεντρο το βόρειο τμήμα της Εύβοιας.

 Δραστηριότητα 4: Η άσκηση, που ακολουθεί, στοχεύει στη συνειδητοποίηση από τους μαθητές της δυνατότητας που υπάρχει για ύπαρξη πολλών μορφολογικών διαδικασιών στις λεξικές μονάδες, επιτρέποντας τη δημιουργία οικογενειών λέξεων. Ειδικότερα, οδηγεί στη δημιουργία παράγωγων σχηματισμών από σύνθετες λέξεις με δεσμευμένα θέματα, δηλαδή στον σχηματισμό παρασύνθετων.

Μετατρέψτε τα ουσιαστικά που σας δίνονται σε επίθετα και, έπειτα, συμπληρώστε τα κενά που υπάρχουν στις παρακάτω προτάσεις, με το κατάλληλο επίθετο στη σωστή πτώση.

Ουσιαστικά	Επίθετα
κτηνοτρόφος	
βιολόγος	
αεροπόρος	
αιματολόγος	
χορτοφάγος	
αστρονόμος	
διατροφολόγος	

- Η διατροφή αποτελεί την καινούρια τάση, καθώς σύμφωνα με πρόσφατες έρευνες προσφέρει αποτοξίνωση.
- Ο..... σύλλογος ζήτησε από την κυβέρνηση νέα μέτρα στήριξης.
- Υπάρχουν πολλά άτομα που επιλέγουν να αγοράζουν προϊόντα, επειδή προσέχουν τι καταναλώνουν.
- Ο έλεγχος θα πρέπει να πραγματοποιείται μία φορά τον χρόνο προληπτικά.
- Μου ζήτησε ένα ποσό για να κατασκευάσει το έπιπλο που της ζήτησα.
- Θα πάω σε ένα συνέδριο που διοργανώνεται στη Θεσσαλονίκη, γύρω από τα οφέλη της μεσογειακής διατροφής.
- Η εταιρεία μας προσφέρει έκπτωση στα εισιτήρια για πτήσεις εξωτερικού.

Δραστηριότητα 5: Η δραστηριότητα αυτή συνδυάζει την εξοικείωση με το λεξικό και τις δυνατότητες που προσφέρει το διαδίκτυο. Στο πλαίσιο αυτό, αξιοποιείται το Αντίστροφο Λεξικό της Νέας Ελληνικής,¹⁷ που προτείνεται από το Πρόγραμμα Σπουδών (Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής 2022β: 85) για χρήση, ήδη, από τη Δ' τάξη του Δημοτικού, με σκοπό την εξοικείωση των μαθητών με συγκεκριμένες κατηγορίες μορφημάτων. Αφορμή για την έναρξη της δραστηριότητας, μπορεί να αποτελέσει η

¹⁷Βλ. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη (2003) «Αντίστροφο Λεξικό της Νέας Ελληνικής» αναρτημένο στο https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/reverse/index.html.

άσκηση της 4^{ης} ενότητας του Τετραδίου Εργασιών της Ε' Δημοτικού (άσκηση 4, σελ. 35), που ζητάει από τους μαθητές να αναζητήσουν στο λεξικό τους λέξεις που λήγουν σε *-κομεί(ο)*, να κάνουν μορφηματική ανάλυση και να γράψουν τη σημασία τους.

Για την εφαρμογή της δραστηριότητας, προτείνεται η χρήση προτζέκτορα, με τη βοήθεια του οποίου ο εκπαιδευτικός μπορεί να προβάλει τη σελίδα, στην οποία υπάρχει το ηλεκτρονικό λεξικό. Εκεί, μπορεί να πληκτρολογήσει την αναζήτηση για το δεσμευμένο θέμα *κομ-* που ζητείται, μαζί με το παραγωγικό επίθημα *-εί(ο)*, δηλαδή *-κομεί(ο)*, και να εμφανιστούν οι λέξεις που είναι διαθέσιμες. Στο σημείο αυτό, θα πρέπει να γίνει επιλογή από τις λέξεις που θα εμφανιστούν, ώστε να ανταποκρίνεται η διαδικασία στην ηλικία των μαθητών. Για παράδειγμα, μπορούν να εξεταστούν οι λέξεις *ανθοκομείο*, *φυτοκομείο*, *γαλακτοκομείο*, *τυροκομείο*, *γηροκομείο*, *νοσοκομείο*, *ορνιθοκομείο*, *μελισσοκομείο* κ.ά. Η άσκηση που ακολουθεί περιλαμβάνει δύο ερωτήματα, το πρώτο από τα οποία αποτελεί παραλλαγή της άσκησης του σχολικού Τετραδίου, ώστε να γίνει αντιληπτή, μεταξύ των άλλων διαδικασιών, και η παραγωγική διαδικασία, ενώ το δεύτερο ερώτημα συμβάλλει στη σημασιολογική ομαδοποίηση των λέξεων.

α) Συμπληρώστε τον πίνακα με τις λέξεις που εντοπίσαμε στο Αντίστροφο Λεξικό: *ανθοκομείο*, *φυτοκομείο*, *γαλακτοκομείο*, *τυροκομείο*, *γηροκομείο*, *νοσοκομείο*, *ορνιθοκομείο*, *μελισσοκομείο*.

α' συνθετικό	β' συνθετικό (δεσμευμένο θέμα)	παραγωγικό επίθημα	κατάληξη

β) Σκεφτείτε τώρα τη σημασία των λέξεων και τοποθετήστε τις στη σωστή στήλη με βάση τη σημασία τους.

Ο χώρος στον οποίο παρέχεται φροντίδα σε κάποιον που έχει ανάγκη	Ο χώρος στον οποίο παρασκευάζεται κάποιο είδος τροφής
Ο χώρος στον οποίο καλλιεργείται κάτι	Ο χώρος στον οποίο εκτρέφεται κάποιο είδος ζώου

5. Συμπεράσματα

Η παρούσα εργασία εστίασε στη μορφολογική κατηγορία των δεσμευμένων θεμάτων. Από τη γενικότερη εξέταση των ενδιάμεσων μορφολογικών στοιχείων, διαπιστώθηκε ότι αυτά εντάσσονται σε επιμέρους ομάδες βάσει των χαρακτηριστικών που εμφανίζουν, σύμφωνα με την κρίση του εκάστοτε ερευνητή. Πολλές φορές παρατηρείται διάσταση απόψεων για τη θέση τους στο μορφολογικό συνεχές, ενώ, σε αρκετές περιπτώσεις ανόμοια, μεταξύ τους, στοιχεία εντοπίζονται στην ίδια ομάδα.

Ειδικότερα, διαπιστώθηκε ότι οι προθέσεις της Αρχαίας Ελληνικής τοποθετούνται, κατά γενική ομολογία, στην προσφυματική παραγωγή, χωρίς να αποκλείονται και οι εξαιρέσεις μεταξύ των μελετητών (Μπαμπινιώτης 2019). Σχετικά με τα συμφύματα (Γιαννουλοπούλου 2000), αναδείχτηκε ότι αποτελούν περίπτωση μεικτής κατηγορίας, που περιλαμβάνει μία πληθώρα μορφημάτων λόγιας καταγωγής, τόσο πρώτων όσο και δεύτερων συστατικών λέξεων, που βρίσκονται σε πορεία γραμματικοποίησης. Τα αναδύόμενα παραθήματα (Γιαννουλοπούλου 2003) από την άλλη, έχουν λαϊκή προέλευση και βρίσκονται, επίσης, σε πορεία γραμματικοποίησης. Η περίπτωση των λεξικών συμφυμάτων (Μπαμπινιώτης 2019) χαρακτηρίζεται από ανομοιογένεια, λόγω της παρουσίας τους ως πρώτων και δεύτερων συνθετικών, αλλά και λόγω της ενσωμάτωσης στη μορφολογική αυτή κατηγορία, λόγιων και λαϊκών στοιχείων. Τα μορφήματα αυτά, σύμφωνα με τον Μπαμπινιώτη (2019) έχουν θεματική υπόσταση και εντάσσονται στη διαδικασία της σύνθεσης. Τέλος, τα επιθηματικά στοιχεία (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη 1986) περιλαμβάνουν ένα σύνολο στοιχείων, πολλά από τα οποία ανήκουν στην κατηγορία που αποκαλεί η Ράλλη (2005) ως δεσμευμένα θέματα, ωστόσο, δεν καθίσταται ευδιάκριτο αν εντάσσονται στην παραγωγή ή τη σύνθεση.

Σχετικά με την περίπτωση των δεσμευμένων θεμάτων (Ράλλη 2005), διαπιστώθηκε ότι πρόκειται για μορφήματα που διαφέρουν από τις υπόλοιπες περιπτώσεις ενδιάμεσων στοιχείων. Και αυτό συμβαίνει, γιατί η κατηγορία των δεσμευμένων θεμάτων αποτελείται από στοιχεία με προέλευση από την Αρχαία Ελληνική, που απαντούν ως δεύτερα συστατικά λέξεων και διακρίνονται για τη δεσμευσιμότητά τους, παρά τη λεξική τους υπόσταση. Συνεπώς, αποτελούν περιπτώσεις στοιχείων που μοιράζονται κοινά χαρακτηριστικά τόσο με τα θέματα όσο και με τα προσφύματα, αλλά με σημασιολογικό φορτίο και δομή σύνθετων σχηματισμών, που μπορούν να ενταχθούν στην κατηγορία της σύνθεσης.

Ακόμη, βάσει της εξέτασης των σχολικών βιβλίων της Νεοελληνικής Γλώσσας και της σχολικής Γραμματικής (Φιλιππάκη-Warburton, Γεωργιαφέντης, Κοτζόγλου & Λουκά χ.χ.), διαπιστώθηκε η προσήλωσή τους σε μία παλαιότερη Γραμματική, αυτή του Τριανταφυλλίδη (2002), αναφορικά με την παρουσίαση των μορφολογικών κατηγοριών. Επίσης, εντοπίστηκε, κατά κύριο λόγο, αναντιστοιχία ως προς την παρουσίαση των μορφολογικών κατηγοριών, ανάμεσα στον Οδηγό για τους εκπαιδευτικούς και στα σχολικά εγχειρίδια, με τον Οδηγό να ακολουθεί τα σύγχρονα γλωσσολογικά πορίσματα και να προτείνει ασκήσεις ρητής μορφηματικής ανάλυσης. Χαρακτηριστική στα σχολικά βιβλία είναι η αναφορά στις προθέσεις της Αρχαίας Ελληνικής ως περιπτώσεις σύνθεσης. Εκτός των προαναφερθέντων, οι δραστηριότητες παραγωγής που εντοπίστηκαν, ήταν ελάχιστες, όπως και οι ασκήσεις πλήρους μορφολογικής ανάλυσης, δηλαδή ανάλυσης σε όλα τα μορφήματα της λέξης. Επίσης, η αναφορά στα δεσμευμένα θέματα διαπιστώθηκε ότι ήταν σχεδόν ανύπαρκτη, παρά τη στόχευση του Προγράμματος Σπουδών για ένταξη τους στην εκπαιδευτική πράξη μέσα από δραστηριότητες. Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο, το τέταρτο μέρος της παρούσας εργασίας επικεντρώθηκε στη μείωση του χάσματος μεταξύ των σχολικών εγχειριδίων και του Οδηγού για τους εκπαιδευτικούς, αποβλέποντας συγχρόνως στην ικανοποίηση κάποιων από τους λεξιλογικούς στόχους του Προγράμματος Σπουδών, μέσα από τη δημιουργία δραστηριοτήτων.

Βάσει των παρατηρήσεων, προτείνεται η αναδιαμόρφωση των σχολικών βιβλίων της Νεοελληνικής Γλώσσας και της Γραμματικής, ώστε να ακολουθούν την ορολογία και τα πορίσματα της σύγχρονης Γλωσσολογίας. Επιπλέον, συνίσταται η ταύτιση της παρουσίασης των φαινομένων μεταξύ του Οδηγού για τους εκπαιδευτικούς και των σχολικών βιβλίων Νεοελληνικής Γλώσσας. Τέλος, προτείνεται η ένταξη δραστηριοτήτων δεσμευμένων θεμάτων στα σχολικά βιβλία, ανάλογων με τις προτεινόμενες δραστηριότητες, και παράλληλα, συνίσταται η γενικότερη αναδιαμόρφωση των μορφολογικών ασκήσεων, που θα έχουν ως ζητούμενο πλήρεις μορφηματικές αναλύσεις.

Βιβλιογραφία

- Holton, D., Mackridge, P., & Φιλιππάκη-Warburton, E. (2022). *Γραμματική της ελληνικής γλώσσας* (Β. Σπυρόπουλος, μετ.). Αθήνα: Πατάκη.
- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. (1986). *Η νεολογία στην κοινή νεοελληνική* (Δημοσιευμένη διδακτορική διατριβή). Επιστημονική Επετηρίδα της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Παράρτημα αρ.65.
- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. (2003). *Αντίστροφο Λεξικό της Νέας Ελληνικής*. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών: Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη. Δημοσιευμένο στο: https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/reverse/index.html (Ανακτήθηκε 10/12/24).
- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. & Μητσιάκη, Μ. (2010). Ο μορφολογικός τεμαχισμός ως στρατηγική διδασκαλίας του λεξιλογίου της ελληνικής ως δεύτερης/ξένης γλώσσας. Στο Α. Ψάλτου-Joycey & Μ. Ματθαίουδάκη (Επιμ.), *Πρακτικά του 14ου Διεθνούς Συνεδρίου της ΕΕΕΓ «Εξελίξεις στην Έρευνα της Γλωσσικής Εκμάθησης και Διδασκαλίας», Θεσσαλονίκη, 14-16 Δεκεμβρίου 2007* (σσ. 65-77). Δημοσιευμένο στο: <http://www.enl.auth.gr/gala/14th/Papers/Greek%20papers/Anastasiadi-Symeonidi&Mitsiaki.pdf> (Ανακτήθηκε 05/11/2024).
- Γιαννουλοπούλου, Γ. (2000). *Μορφοσημασιολογική σύγκριση παραθημάτων και συμφυμάτων στα νέα ελληνικά και τα ιταλικά* (Δημοσιευμένη διδακτορική διατριβή). Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Γιαννουλοπούλου, Γ. (2003). *Μορφήματα στα όρια ανάμεσα στην παραγωγή και τη σύνθεση. Η περίπτωση των -θεο, -ψιλο και -φερνω. Ηλεκτρονική διακίνηση Πρακτικών του 6^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας*. Ρέθυμνο: Πανεπιστήμιο Κρήτης (ISBN: 960-88268-0-2/4).
- Ευθυμίου, Α. (2000α). Διδακτική προσέγγιση των παράγωγων λέξεων: οι λέξεις σε -ιά. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα. Πρακτικά της 20^{ης} Ετήσιας Συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του ΑΠΘ* (σσ. 132-139).
- Ευθυμίου, Α. (2000β). Τα ονόματα που δηλώνουν το δράστη ή το όργανο μιας ενέργειας στη γλώσσα των νηπίων: προς μία διδακτική προσέγγιση. *Γλώσσα* 51, 5-23.
- Ευθυμίου, Α. (2001). Προτάσεις για τη διδασκαλία των μη απλών λεξικών μονάδων της νέας ελληνικής στην υποχρεωτική εκπαίδευση. Στο Μ. Βάμβουκας & Α. Χατζηδάκη (Επιμ.), *Πρακτικά του διεθνούς συνεδρίου «Μάθηση και διδασκαλία της ελληνικής ως μητρικής και ως δεύτερης γλώσσας», Πανεπιστήμιο Κρήτης, ΠΤΔΕ, Ρέθυμνο, 6-8 Οκτωβρίου 2000* (σσ. 332-342). Αθήνα: Ατραπός.
- Ευθυμίου, Α. (2013). *Η διδασκαλία του λεξιλογίου στο δημοτικό σχολείο. Θεωρία και εφαρμογές*. Αθήνα: Επίκεντρο.

- Ευθυμίου, Α., & Θωμαδάκη, Ε. (2022). Μορφολογία. Στο Μ. Λεκάκου & Ν. Τοπιντζή (Επιμ.), *Εισαγωγή στη Γλωσσολογία: Θεμελιώδεις έννοιες και βασικοί κλάδοι με έμφαση στην ελληνική γλώσσα* (σσ. 150-179). Αθήνα: Gutenberg.
- Ευθυμίου, Α., Ιορδανίδου, Α., Τσεβά, Ε., & Βασιλείου, Α. Β. (2011). Η διδακτική προσέγγιση των νεοελληνικών παράγωγων λέξεων: προτάσεις και προβληματισμοί. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα. Πρακτικά της Ετήσιας Συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας του ΑΠΘ, 16-18 Απριλίου 2010* (σσ. 157-165). Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.
- Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής (2022α). *Οδηγός εκπαιδευτικού. Πρόγραμμα Σπουδών για το μάθημα της Νεοελληνικής Γλώσσας στο Δημοτικό. Θεματικό πεδίο 4, Λεξιλόγιο.* (δεύτερη έκδοση). Αθήνα. Δημοσιευμένο στο: <https://www.iiep.edu.gr/el/nea-programmata-spoudon-arxiki-selida> (Ανακτήθηκε 11/11/2024).
- Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής (2022β). *Πρόγραμμα Σπουδών Νεοελληνικής Γλώσσας στο Δημοτικό* (δεύτερη έκδοση). Αθήνα. Δημοσιευμένο στο: <https://www.iiep.edu.gr/el/nea-programmata-spoudon-arxiki-selida> (Ανακτήθηκε 11/11/2024).
- Ιορδανίδου, Α., Αναστασοπούλου, Α., Γαλανόπουλος, Ι., Δρυς, Ι., Κόττα, Α., & Χαλικιάς, Π. (χ.χ.α). *Γλώσσα. Της γλώσσας ρόδι και ροδάκι. Ε' Δημοτικού.* Υπουργείο Παιδείας Θρησκευμάτων και Αθλητισμού, Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής. Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ». Ανάδοχος Συγγραφής: Πατάκη.
- Ιορδανίδου, Α., Αναστασοπούλου, Α., Γαλανόπουλος, Ι., Δρυς, Ι., Κόττα, Α., & Χαλικιάς, Π. (χ.χ.β). *Γλώσσα. Της γλώσσας ρόδι και ροδάκι. Τετράδιο Εργασιών. Ε' Δημοτικού.* Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής. Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ». Ανάδοχος Συγγραφής: Πατάκη.
- Ιορδανίδου, Α., Κανελλοπούλου, Ν., Κοσμά, Ε., Κουταβά, Β., Οικονόμου, Π., & Παπαϊωάννου, Κ. (χ.χ.α). *Γλώσσα. Λέξεις...Φράσεις...Κείμενα. ΣΤ' Δημοτικού.* Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής. Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ». Ανάδοχος Συγγραφής: Πατάκη.
- Ιορδανίδου, Α., Κανελλοπούλου, Ν., Κοσμά, Ε., Κουταβά, Β., Οικονόμου, Π., & Παπαϊωάννου, Κ. (χ.χ.β). *Γλώσσα. Λέξεις...Φράσεις...Κείμενα. Τετράδιο Εργασιών. ΣΤ' Δημοτικού.* Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής. Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ». Ανάδοχος Συγγραφής: Πατάκη.
- Ιορδανίδου, Α., & Πανταζάρα, Μ. (2024). *Λεξικό προθημάτων και επιθημάτων της νέας ελληνικής.* Αθήνα: Πατάκη.

- Κουτσούκος, Ν. (2020). Μετάπλαση και μορφολογική ασυμμετρία στη νέα ελληνική. Στο Ε. Ιωαννίδου, Μ. Κατσογιάννου & Χ. Χριστοδούλου (Επιμ.), *Έρευνες για την Ελληνική Γλώσσα* (σσ. 71-85). Γλωσσολογική Εταιρεία Κύπρου.
- Μήτσης, Ν. (2012). *Το λεξιλόγιο. Θεωρητική προσέγγιση και διδακτικές εφαρμογές*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μήτσης, Ν. (2015). *Γραμματική & Επικοινωνία. Η γραμματική ως θεωρία και πρακτική στο πλαίσιο της επικοινωνιακής προσέγγισης της γλώσσας*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μπαμπινιώτης, Γ. (2019). *Σύγχρονη σχολική γραμματική για όλους*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.
- Ξυδόπουλος, Γ. Ι. (2008). *Λεξικολογία. Εισαγωγή στην ανάλυση της λέξης και του λεξικού*. Αθήνα: Πατάκη.
- Ράλλη, Α. (2005). *Μορφολογία*. Αθήνα: Πατάκη.
- Ράλλη, Α., & Ραυτοπούλου, Μ. (1999). Η σύνθεση στην ελληνική ως διαχρονικό φαινόμενο σχηματισμού λέξεων. Στο *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα. Πρακτικά της 19ης Ετήσιας Συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του ΑΠΘ, 23-25 Απριλίου 1998* (σσ. 389-403).
- Τριανταφυλλίδης, Μ. (2002). *Νεοελληνική γραμματική (της δημοτικής). Ανατύπωση της έκδοσης του ΟΕΣΒ (1941) με διορθώσεις*. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών: Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη.
- Φιλίππκη-Warburton, Ε., Γεωργιαφέντης, Μ., Κοτζόγλου, Γ., & Λουκά, Μ. (χ.χ.). *Γραμματική. Ε' & ΣΤ' Δημοτικού*. Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής. Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ». Ανάδοχος Συγγραφής: Πατάκη.

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

- Bauer, L. (1998). Is there a class of neoclassical compounds, and if so is it productive? *Linguistics*, 36, 403-422.
- Koutsoukos, N. (2013). On the grammatical nature of conversion: evidence from Modern Greek. *Grazer Linguistische Studien*, 76, 37-54.
- Nespor, M., & Ralli, A. (1996). Morphology-phonology interface: Phonological domains in Greek compounds. *The Linguistic Review*, 13(3-4), 357-382.
- Ralli, A. (2000). A feature-based analysis of Greek nominal inflection. *Glossologia*, 11-12, 201-227.
- Ralli, A. (2008a). Greek deverbal compounds with 'bound stems'. *Southern Journal of Linguistics*, 29(1/2), 150-173.
- Ralli, A. (2008b). Compound markers and parametric variation. *Sprachtypologie und Universalienforschung (STUF)*, 61(1), 19-38.

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα:

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν.1599/1986, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής μου εργασίας, δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.